

The reflections of migration and migrant facts in German history¹

Göç ve göçmen olgularının Alman tarihindeki yansımaları

Gülcan Yücedağ²

Abstract

After the Second World War in Germany, guest worker migrations came into question. In recent years, the refugee problem in Europe in general and Germany in particular has been attracting attention. However, German history has a much richer content in terms of migration and migrant types. It is possible to say that the type of migration varies according to factors such as the way of migration, the duration of stay in the target country, and distance. Meanwhile, the definition of migrant is also classified in relation to religious, political, national or ethnic identities. This study traces the migration and migrant facts in German history since the Middle Ages. Although Germany received a high rate of migration, until recently it has not called itself as a migration country. Despite that, this paper aims to show that Germany was not independent from the types of migration and migrants also in the past. Therefore, the reflections of migration and migrant facts in German history are researched. In this article, the literature review is done and the data are descriptively analysed. In the Middle Ages, the mobility of the nobility, clergy, students and merchants attracts attention. Forced migration and immigration to America and the impact of industrialization on migration are other

Özet

Almanya'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra misafir işçi göçleri gündeme gelmiştir. Yakın zamanda ise genel olarak Avrupa, özel olarak Almanya'da mülteci sorunu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Alman tarihi, göç ve göçmen türleri açısından çok daha zengin bir içeriğe sahiptir. Göçün niteliğinin göç etme biçimi, hedef ülkede kalış süresi, mesafe gibi faktörlere göre değiştiğini söylemek mümkündür. Buna paralel olarak göçmen tanımı da dini, siyasi, ulusal veya etnik kimliklerle ilişkili olarak sınıflandırılır. Bu çalışma, Ortaçağ'dan günümüze kadar Alman tarihinde göç ve göçmen olgularının izi sürmektedir. Almanya, yüksek oranda göç almasına rağmen, yakın zamana kadar kendisini bir göç ülkesi olarak adlandırmamıştır. Bununla birlikte, bu çalışma Almanya'nın, geçmişte de göçlerden ve göçmenlerden bağımsız olmadığını göstermeyi hedeflemektedir. Bu nedenle, göç ve göçmen olgularının Alman tarihindeki yansımaları incelenmiştir. Bu çalışmada literatür taraması yapılarak veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Ortaçağ'da soyluların, din adamlarının, öğrencilerin ve tüccarların hareketliliği dikkat çekmektedir. Zorunlu göçler ve Amerika'ya yönelen göçler ile sanayileşmenin göçe etkisi önem taşıyan diğer konulardır.

¹ This study based on the second chapter of the Ph. D. dissertation titled "Alman Edebiyatında Göç ve Göçmen Algısı ("Transit", "Selim oder die Gabe der Rede", "Eduards Heimkehr" ve "Eine Handvoll Rosinen" Romanlarında Göç ve Göçmen Sorunsalı)" (Author of Thesis: Gülcan YÜCEDAĞ; Supervisor: Professor Muharrem TOSUN).

² Ph.D., glcnycdg@gmail.com; Orcid ID: [0000-0003-3012-4330](https://orcid.org/0000-0003-3012-4330)

important issues. The types of migration and migrants that gained importance during and after the First World War include diversity. Millions of refugees created by the Second World War, guest worker migrations with international treaties after the war, ethnic Germans' remigration after the Cold War, and the current refugee problem are important reflections in German history related to migration and migrant facts.

Keywords: German history; Germany; migration; migrant; history of migration.

[\(Extended English summary is at the end of this document\)](#)

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında öne çıkan göç türleri ve göçmenlik hâlleri çeşitlilik içermektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı milyonlarca mülteci, savaş sonrasında uluslararası anlaşmalarla gerçekleşen misafir işçi göçleri, Soğuk Savaş sonrasında etnik Almanların geri göçü ve günümüz mülteci sorunu, göç ve göçmen olgularının Alman tarihindeki önemli yansımalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Alman tarihi; Almanya; göç; göçmen; göç tarihi.

1. Giriş

Ulus-devlet bağlamında ilk Alman devletinin kurulduğu tarih 1871 yılı olarak belirtiliyor olsa da, Almanların ve Almanya'nın çok daha köklü bir geçmişi vardır. Bugün Almanya olarak bilinen bölgenin, göçle tanışması ise tarih öncesi dönemde gerçekleşmiştir. Kalıntılarının 1856'da Almanya'nın Neander Vadisi'nde bulunmasından dolayı, *Neandertaler* olarak adlandırılan modern insanın yakın akrabalarının son buzul çağındaki göçü bunun iyi bir örneğidir. Bunu buzul çağına sona ermesi ve mezolitik çağına başlangıcı ile *Homo Sapiens*'in Avrupa'ya yerleşimi takip etmiştir (Coy, 2011: VIII- 8).

Avrupa'nın bugünkü sınırlarının belirlenmesinde en etkili göçün Kavimler Göçü olduğunu söylemek mümkündür. Hunların Balamir (Balamber) önderliğinde 374-375 tarihlerinde Batıya doğru göç etmesiyle, bu bölgelere yerleşmiş olan Alanlar, Ostrogotlar, Vizigotlar ve Franklar gibi kavimler de daha batıya göç etmek zorunda kalmışlardır (Roux, 2013: 70-71). Bu nüfus kayması sonucunda savaşçı bir kavim olan Cermenler, Roma İmparatorluğu'nun Ren ve Tuna nehirlerinin sınırlarına doğru ilerlemişlerdir. Romalılar, *Germania* adını verdikleri bu bölgede yaşayan bu insanları vahşi barbarlar olarak tanımlamışlardır (Pohl, 2004: IX-5). Bu konuda yapılan sonraki çalışmalar, Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Orta Avrupa'da hüküm sürecek olan Cermenlerin, melez bir kültürün yaratılmasında önemli bir rolü olduğunu ortaya koymuştur (Coy, 2011: XIV).

Göçler, sosyal, kültürel, ekonomik, tarihsel vb. değişimlere paralel olarak farklılaşır, çeşitlenir veya azalır. Bununla birlikte Alman tarihinde zorunlu, gönüllü; kitlesel, bireysel; iç, dış; kalıcı, geçici, döngüsel; düzenli, düzensiz vb. olmak üzere birçok göç çeşidine rastlanmaktadır. Bu bağlamda, Ortaçağ'dan 21. yüzyıla kadar gündelik yaşamın bir parçası olarak kısa mesafeli göçlerin yanı sıra, erken modern dönemde başlayıp 19. yüzyılın başına kadar devam eden dini nedenlerle sürgün edilenlerin Doğu-, Orta-, ve Güneydoğu Avrupa'ya göçü ve 19. yüzyılın sonuna dek süren transatlantik kitlesel göçlerin öneminden bahsetmek mümkündür. 20. yüzyılın sonları ile 21. yüzyılda, geri göçlere ek olarak yönü Almanya'ya dönen çeşitli göçler ortaya çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'yi de önemli ölçüde etkileyen misafir işçi göçleri, yakın zamana kadar Almanya'nın gündemini meşgul etmiştir. Daha yakın zamanda ise genel olarak Avrupa'da ve özel olarak Almanya'da, yönlendirilen veya zorunlu göçe maruz kalan mülteciler öne çıkmıştır.

Günümüzde, Almanya'yı göç alan ülkelerin ilk sıralarında görmek mümkündür. Bununla birlikte Almanya'nın tarihine bakıldığında, bu ülkenin genel olarak tek başına sadece göç alan ya da göç veren bir ülke değil, eşzamanlı olarak göç alan ve göç veren ülkelerden biri olduğu görülebilir (Bade ve Oltmer, 2008: 141).

Alman tarihinde göç ve göçmenliğin izinin sürüldüğü bu çalışmada, literatür taraması yapılarak veriler, betimsel analize tabi tutulmuştur. Böylelikle, Alman tarihinde Ortaçağ'dan günümüze, göç ve göçmen olgularının ne anlama geldiği açıklanmaya çalışılmıştır.

2. Ortaçağ'dan Vestfalya Barış Anlaşması'na: Göç ve Göçmen Olgularının Tarihe Yansıyış Biçimleri

Kavimler Göçü'nün ardından derebeyliğin ve skolastik düşüncenin hâkim olduğu Ortaçağ'a girilmiştir. Ortaçağ, görkemli kiliseleri ve yüksek duvarlı sınırlarıyla yerleşikliğin ve hareketsizliğin merkez olduğu bir zaman dilimi gibi görünse de insanların bu dönemde de göçten bağımsız yaşamadığı söylenebilir.

Ortaçağ'da gerçekleşen yer değişimleri, genel olarak hareketlilik kavramı altında ele alınmıştır. Bu dönemde göç temel olarak, gönüllülük ve zorunluluk esasına dayanmakla birlikte, göç yolları ve göç akışlarının doğal ve çevresel felaketler (salgın hastalıklar, bereketsiz mahsul vb.), politik (savaş, evlilik siyaseti vb.) ve dini, ekonomik ve kültürel eğilimlere bağlı olduğu görülmektedir. Bu etkenler, sonraki dönemlerde Avrupa'da sanayi kentleri ve bölgelerinde ekonomik gelişmeyi ve işgücü piyasalarını etkilemiştir (Hahn, 2012: 71-72). Dolayısıyla göçün her zaman belli nedenleri ve oldukça geniş alanlara yayılan sonuçları olmuştur.

2.1. Göçün Tabakalaşması: Soylular, Çiftçiler ve Din Adamlarının Göçleri

Ortaçağ, toplumun her tabakasının kültürel ve coğrafi hareketliliğe dâhil olduğu bir dönem olmakla birlikte, bu dönemde gerçekleşen göçlerin bazılarının bu döneme özgü olduğu, bazılarının ise sonraki dönemlerde de görüldüğüne dikkat etmek gerekir. Örneğin, soyluların kızlarının evlenirken maiyetiyle birlikte göçünün tarihsel³; çok çocuklu çiftçi ailelerin çocuklarının -özellikle ev işleri için kentlere- göçünün⁴ biçim değiştirerek güncelliğini koruyan bir göç türü olduğu görülebilir.

Ortaçağ'da çiftçi ailelerin kız çocukları genel olarak geri göç yaşar ve böylelikle kent kültürünü kırsala taşıma işlevi görürler. Yönetici seçkinlerin politik, ekonomik, kültürel ve ekolojik sebeplerle gönüllü veya zorunlu göçleri de bu dönem için önemli türlerdendir. Soyluların daha uzak mesafelere göç ettiği, alt tabakanın göçlerinin ise daha yakın mesafelere olduğu görülür. Papazlar ve ruhban sınıfının manastırlara göçü, konsillere katılmaları, hacıların Kudüs'ü ziyareti de bu dönemde öne çıkmıştır. Hac yolculuğu göç olarak değerlendirilmese de, oradan gelen insanlar, başka kültürleri tanımış olduğu için onlara saygı duyulmuştur (Hoerder, 2010: 20-22; Fisher, 2014: 45). Sosyal, ekonomik ve dini nedenlerle gerçekleşen göçler, günümüze dek varlığını korumuştur.

2.2. Eğitim Amaçlı Göç ve Göçmen Olarak Öğrenciler

Ortaçağ ve Yeniçağ'da göç edenler arasında, kendi aralarında birliği imleyen bir "*natio*" oluşturan, Latinceyi kullanan ve bilim merkezi şehirlerde toplanan öğrencileri görmek mümkündür (Hoerder, 2010: 23). Öğrencilerin "eğitim seyahati" olarak adlandırılan bu göçler, geç Ortaçağ ve erken Yeni Çağ'ın yaygın göç türlerindedir. Bu göçler üniversitelerin kurulmasıyla artmıştır. İtalyan üniversiteleri öğrencilerin çekim merkezi olmuştur. Batı Avrupa üniversiteleri 16. yüzyıl itibarıyla

³ Evliliğin göç üzerindeki etkisi, günümüzde de özellikle "ithal gelinler/damatlar" ile uluslararası bir boyuta ulaşmıştır. Ancak Ortaçağ'da sınıf farklılıklarının önemi ve gelinin maiyeti ile birlikte göçü, günümüzdeki anlamdan oldukça uzak olduğu için bu göç türünün tarihsel olduğu düşünülmektedir.

⁴ Bu göç türünün farklı ve oldukça insanlık dışı bir örneği olarak, İsviçre'de 1800'lerde başlayıp 1970 yılına kadar süren, yetim, fakir ve sosyal yönden zayıf ailelerin çocuklarının çiftliklerde ve bakıcı ailelerin yanında köle gibi çalıştırılması sayılabilir. "*Verdingkinder*" (sözleşmeli çocuk) olarak adlandırılan ve çok zor koşullarda uzun saatler çalışan, istismara uğrayan bu çocuklardan 2013'te özür dilenmiş ve onlara 20 ila 25 bin avro arasında tazminat ücreti ödenmiştir (bkz. <https://p.dw.com/p/11dah>, <https://p.dw.com/p/1JMDw>, 2019). Bu, o çocukların yaşadığı acıları dindirmeye asla yetmeyecektir.

yükselişe geçmiş ve Fransa, İngiltere, Hollanda gibi ülkeler, Orta Avrupalı seçkinlerin eğitim amaçlı göçlerinin merkezi hâline gelmiştir.

Özellikle Avrupa üniversitelerinde belirli ulusların bir arada olması önem kazanmıştır. Söz konusu ulusların, toplum inşa eden dini uygulamalar ile uyum sağlamalarına dikkat edilmiştir. İtalya üniversiteleri, Alman ulusunun yaygın olduğu eğitim merkezleri olmuştur. Önceleri din adamı olmak amacıyla ziyaret edilen üniversiteler, bilimsel alanda paradigma değişiminin yaşanması ile 16. yüzyılın ortasından itibaren Hukuk okumak isteyen seçkinlerle dolmuştur (Hahn, 2012: 71-87). Buradan hareketle, göçün amacının zamanla değişime uğrayabileceğini ancak bazı bölgelerin yine de göç almaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

2.3. Mesleki Sebeplerle Gerçekleşen Göçler ve Ticaret Ağlarının Oluşumu

Tüccarlar, 11 ve 12. yüzyıldan beri önemli liman kentlerinde aileleriyle birlikte gönüllü veya zorunlu işgücü olarak var olmuşlardır. Alman esnaf ve zanaatkarların çocuklarını ya da çıraklarını hem İtalyanca öğrenmeleri hem de yaptıkları iş konusunda tecrübe edinmeleri için birkaç yıl Floransa, Venedik ya da Cenova gibi ticari temasta buldukları yerlere göndermeleri sıkça rastlanan bir durumdur. Tüccarların çoğunlukla bir yıl ve daha fazla süren geçici, döngüsel ve bazen mevsimlik göçleri sık gerçekleşen baskınlar ve yağma nedeniyle çıkış bölgesinde ve geri dönüş bölgesinde bir araya gelen gruplar hâlinde gerçekleşmiştir. Bu göçler sonucunda ticaret ağları oluşmuştur (Hoerder, 2010: 25; Hahn, 2012: 76). Bu durum, göçlerin çeşitli sermaye kazanımları sağladığının göstergesidir.

Venedik şehrinin dışında, Cenova, Floransa ve Napoli, 14. ve 15. yüzyıllardan beri önemli ticaret merkezleridir. Bu şehirler sadece çeşitli ürünlerin alınıp satıldığı yerler değil, genç erkeklerin yanı sıra Dalmaçya'dan çıkarılarak Venedik üzerinden Floransa'ya getirilen kadın ve kız çocuklarının satıldığı köle ticaretlerinin de merkezleri hâline gelmiştir (Hahn, 2012: 80-81). Köle ticareti, çok eski zamanlardan beri var olmuştur. Günümüzde insan kaçakçılığı, köle ticaretinin modern hâli olarak insanlığın kanayan yaralarından biri olarak varlığını sürdürmektedir.

15. yüzyılda başlayıp 16. yüzyılda yaygınlaşan mimarlar, taş ustaları, duvarcılar ve marangozlar gibi inşaat işçilerinin göçleri, zamanla zincirleme göçler yaratmıştır. İnşaat işinde çalışanların bazıları evlilik, meslek veya gayrimenkul edinme sebebiyle geri dönmemişlerdir. Askerler, mimarlar, tüccarlar, denizciler, doktorlar, sanatçılar ve dağlarda maden arama işinde çalışan ve aileleriyle göç eden maden işçileri de bu dönemin genel göçlerinden bazılarına karşılık gelmektedir. Bununla birlikte Haçlı Seferleri ile gerçekleşen hareketlilik de dönemin önemli olgularından biridir. Bunun dışında, 14. yüzyılın ortasında gerçekleşen veba salgınından kaçış, zorunlu göçün bir türü olarak görülür⁵ (Hahn, 2012: 79- 82,86; Hoerder, 2010: 23-27; Bade ve Oltmer, 2008: 144-145).

2.4. Zorunlu Göç Türleri ve “Öteki”ne Bakış

Sürgün ve yerinden etme, antik çağlardan beri var olan zorunlu göç türleridir. Ortaçağ'da ve özellikle erken Yeni Çağ'da dini ve politik sebeplerin yanı sıra, doğal felaketler, savaşlar ve salgınlar, insanların yerinden edilmesine neden olmuştur. Bu dönemde güvenliği tehdit edenler, korunaklı şehirlerden çıkarılmış ve sürgün edilmişlerdir. Bireylerin sosyal durumlarının ve kökenlerinin önemli olduğu böyle durumlarda örneğin yerliler; zina, küçük hırsızlıklar ve yaralama gibi suçlardan dolayı çoğunlukla para cezasına çarptırılırken; dışarıdan gelen yabancılar sınır dışı edilmişlerdir (Hahn, 2012:96). Bu duruma bir diğer örnek de, kentlerdeki yurttaş delilerin bakımı üstlenilirken, yabancı olan delilerin uzak kırlara, tüccar veya hacı gruplarına ya da nehir gemilerine emanet edilerek uzak yerlere sürgün edilmesi verilebilir. 15. yüzyılın ilk yarısında Nürnberg'de kaydedilen 62 delinin 31'i kovulmuştur. Bunu takip eden elli yıl içerisinde de belediye yetkilileri tarafından tutuklanarak sürgün edilmeye zorlanan 21 kişinin varlığı bilinmektedir (Foucault, 2015: 32-33). 16 ve 18. yüzyıllar arasında

⁵ Örneğin Giovanni Boccaccio, *Decameron* adlı eserinde, 1348'de ortaya çıkan veba salgınından kaçan on kişilik bir grubun on gün boyunca çeşitli konularda toplam yüz hikâye anlatımını konu edinmiştir ve bu kaçış, zorunlu göçü örneklemektedir (bkz. Boccaccio, 2014).

ise, yoksullar, dilenciler, serseriler ya da bir suçtan dolayı şüpheli durumda olanlar şehir ve kasabalardan sürülmüştür (Hahn, 2012: 96).

Geri göçün yasal ve yasal olmayan yollardan gerçekleştiği görülür. Süresi dolmadan geri dönmeye çalışan sürgünler, ağır cezalara çarptırılmıştır. Toplumların “öteki” olarak damgaladığı bireyler veya gruplar kimi zaman hak etmediği hâlde yerinden edilmiş ve yaşam hakları ellerinden alınmıştır.

Dini anlamda homojen bir toplum yaratma ideali, azınlıkların yaşadıkları topraklardan çıkarılmalarına neden olmuştur. Bundan belki de tarihte en çok etkilenenler olarak Yahudiler, 1290’da İngiltere’den, 1394/95’te Fransa’dan, 1492’de İspanya’dan ve 1496’da Portekiz’den kaçmak zorunda kalmıştır. Benzer tarihlerde Augsburg (1439/49), Erfurt (1458), Freiburg (1423/24), Mainz (1420, 1438, 1462), Speyer (1431), Ulm (1439/40), Würzburg (1453/98), Viyana (1421), Zürih (1431) ve Regensburg (1519) gibi Almanca konuşulan bölgelerde de Yahudi halkları sürgün edilmiş veya katliama uğramışlardır. Bu zorunlu göçler sonucunda Yahudiler arasında, etkisinin bugün de görüldüğü, yoğun ekonomik ve sosyal ağlar, Orta Yüksek Almanca’nın bir türü olarak Yiddiş dili ile birlikte Doğu Avrupa Yahudi kültür bölgesi oluşmuştur (Hoerder, 2010: 27). Bu sürgünler ve zulümler Habsburg Monarşisi altında 15 ve 17. yüzyıllar arasında yoğun bir şekilde devam etmiştir. Habsburg Monarşisi’ndeki Yahudilere sınırsız yerleşim ancak, 1867 vatandaşların genel hakları ile ilgili anayasa ile verilmiştir (Hahn, 2012: 98-100). İkinci Dünya Savaşı’nda ise, Yahudilerin tamamen yok edilmesinin, köklerinin dünyadan silinmesinin amaçlandığı, tarihin karanlık sayfalarının en sert şekilde gündeme gelişine, tüm dünya tanık olmuştur.

Dini aidiyetlerden dolayı sınırlar dışına atılan insanlar, Yahudilerle sınırlı değildir. Luther’in Reform’u sonrasında Protestanlığı tercih eden birçok insan da zulme uğramış ve sürgün edilmiştir (Hahn, 2012: 100). Reform yanlıları kısa sürede artmış ve dini anlamda bu bölünme 1546’da savaşın patlak vermesine neden olmuştur. 1555’te imzalanan Augsburg Barış Anlaşması ile Protestanlık bir mezhep olarak kabul edilmiştir. Bu anlaşmaya göre, “*cuius regio eius religio*” (hükümdarın dini neyse, ülkesinin dini de odur) ilkesi işlerlik kazanmıştır. Bu durum, hükümdarın veya mezhebin değişimi ile insanları ya göçe ya da mezhep değişimine zorlamıştır (Hoerder, 2010: 28-30).

Daha sonra 17. yüzyılın ilk yarısında mezhep çatışmalarının tekrar ayyuka çıkması ile gerçekleşen Otuz Yıl Savaşları, yine birçok insanın zulme uğramasına veya göçe mecbur bırakılmasına neden olmuştur. 1648 ve 1649 yıllarında imzalanan Vestfalya (Westphalia) Barış Anlaşması, mezhepsel özgürlüklerin tanınmasını sağlamıştır. Burada dikkat çeken önemli bir konu da, dinin baskın olduğu bu dönemde ulusal kimliklerin değil, dini kimliklerin önemli olmasıdır (A.g.e. : 28-30).

Vestfalya Barış Anlaşması, insanlara tanınan mezhepsel özgürlüklerin yanı sıra, tüccarlara da ticaret özgürlüğü ve deniz ve karadan güvenli geçiş imkânı sağlamıştır (Fisher, 2014: 61). Vestfalya Barışı sonrasında, tek kral, tek din ve tek hukuk anlayışı yerine, ulus-devlet anlayışı ve uluslararası diplomasi değer kazanmaya başlamıştır. Hollanda, İsviçre ve Portekiz gibi ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları, modern devletler hukukunun temellerini atmıştır. Anlaşmadan sonra Almanya 300 kadar küçük devlete bölünmüş ve Fransa’nın dünya üzerindeki hâkimiyeti başlamıştır (Sander, 2003: 100-101). Dini kimliğin yerini ulusal kimliğin almaya başlaması ise, birçok başka göç çeşidine neden olacaktır.

3. “Yeni Dünya”ya Açılan Göç Yolları ve “Yerli”ye Bakış

Otuz Yıl Savaşları’nın ardından birçok şehir, savaş ve savaşın yol açtığı açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle yüksek oranda nüfus kaybı yaşamıştır. Bu boşluklar, göç için çekme faktörleri olarak görülmüştür. Bununla birlikte, savaşların ardından yaklaşık iki nesil sonra 1700 yılında nüfus dengelenmiştir. Sonraki dönemlerde de nüfus artışı devam etmiştir. Tahminlere göre 1700 ve 1800 arasında Almanya’nın nüfusu 15 milyondan 23 milyona, 1800-1850 arasında 35 milyona, 1850’den 1900’e kadar 56 milyona ulaşmıştır (Bade ve Oltmer, 2008: 142-143).

Göçlerin çoğunlukla kıta içinde ve deniz aşırı bölgelere olması dolayısıyla Almanya’ya yönelen göçlerin, nüfus artışında etkisinin fazla olmadığını belirtmek gerekir. 18. yüzyılın ortasından 1830’lu

yıllara kadar Doğu- ve Güneydoğu Avrupa'ya göç; 19. yüzyılın sonlarına kadar ise, özellikle ABD'ye, transatlantik göçler yaygınlık kazanmıştır. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda nüfusu artmış olan Güney Almanya bölgelerinde yöneticilerin, göçü engellemeye çalışmalarına rağmen başarılı olamamaları sonucunda, Güneydoğu Avrupa ve Güney Rusya önemli hedef bölgeleri hâline gelmiştir (A.g.e.: 143).

Mezheplerin de göç yönleri konusunda etkili olduğu görülür. Örneğin, Protestanlar Kuzey Amerika'yı tercih ederken, Katolikler Doğu ve Güneydoğu Avrupa'ya göç etmiştir. 18. yüzyılda dini muhalifler için, gruplar hâlinde gerçekleşen göçlerin merkezi durağı Pensilvanya olmuştur. Bununla birlikte, sosyal veya ekonomik bağları olan grupların göçü ve aile göçleri de bu yüzyılda karşılaşılan göçlerdendir. Avrupa içinde gerçekleşen göçler 1830'lar itibarıyla gerilemiş ancak "Yeni Dünya"ya göç, hiç olmadığı kadar hızlanmaya başlamıştır (A.g.e.: 143-148).

17. yüzyıl itibarıyla yaygınlaşan ve 18 ve 19. yüzyıllarda Avrupa kentlerinde kök salan burjuva yaşam tarzı, kadın hizmetçilere olan ihtiyacı artırmıştır. Erkek hizmetçilere duyulan ihtiyaç, 18. yüzyıl itibarıyla kadınlara yönelmiş, 19. yüzyıl sonunda ise bu sektörde çalışanların yüzde 80 ila 98'i kadınlardan oluşmuştur. Ev hizmetleri ve kişisel ihtiyaçların giderilmesi için ihtiyaç duyulan işgücü, içeriği değişse de, her zaman önemli bir göç türü oluşturmuştur. 20. yüzyılda kadınların fabrikalarda çalışmaya başlaması ile ev hizmetleri ve kişisel ihtiyaçların giderilmesi alanında bir azalma olmuştur (Hahn, 2012: 113-115; Hoerder, 2010: 51). Günümüzde ev temizliği, yaşlı ve çocuk bakımı ucuz işgücü olması, yaşam süresi uzun olan ülkelerde genç nüfusun az olması gibi nedenlerle, bu alanlarda göçmenleri çalıştırmak tercih edilmektedir.

İnsanlar, etnik ve dini sebeplerin yanı sıra politik çatışmalar sebebiyle de ülkelerini terk etmek zorunda kalmış veya ülkelerinden kovulmuşlardır. Özellikle Fransız Devrimi'nden sonra Fransa'daki soylular, saraylılar ve kraliyetçilerin yanı sıra dokumacılar gibi gruplar da kaçmak zorunda kalmışlardır. İngiltere'ye kaçan dokumacılar, burada tekstilin gelişimine katkı sağlamışlardır. (Hahn, 2012: 102-103). Buna benzer bir sonucu, Hitler rejiminden kaçan bilim insanları veya akademisyenlerin gittikleri ülkenin gelişimine katkıda bulunmasında görmek mümkündür.

Ortaçağ'dan 19. yüzyıla kadar insanların dini, etnik ve politik sebeplerle zorunlu göçe maruz bırakıldığı görülmüştür. 19 ve 20. yüzyıllarda ise ulus-devlet düşüncesinin sonucu olarak, ulusal kimliğin ön plana çıkması ile genel olarak ulusal ve etnik nedenler zorunlu göçün gerçekleşmesi için belirleyici olmuştur (Oltmer, 2016: 22).

19. yüzyılda gerçekleşen devrimsel hareketler, politik anlamda; üretim ve ticaretin yaygınlaşması, teknolojik gelişmeler ile ulaşımın kolaylaşması, ekonomik anlamda göçü etkilemiştir. Dolayısıyla 19. yüzyıl, politik ve ekonomik nedenlere, Avrupa içi ve transatlantik göçlerin arttığı bir dönem olmuştur. Ayrıca köleliğin kaldırılması⁶ ve seyahat özgürlüğü de bu göçlerin ivme kazanmasının nedenleridir. 1815 ve 1938 arasında 50 ila 55 milyon civarında insan siyasi, dini, ekonomik ve etnik sebeplerle Amerika'ya göç etmiştir.⁷ (Hahn, 2012: 152; Hoerder, 2010: 54; Oltmer, 2016: 37-38; 43).

19. yüzyılın ilk yarısında Amerika'ya göç eden insanların dört milyondan fazlası Almandır (Oltmer, 2016: 39). 19. yüzyılda ABD'ye gidenler, ailelerini, akrabalarını ve yakınlarını mektuplar yoluyla bilgilendirmiş ve yanlarına çekerek zincirleme göçler yaratmışlardır (Bade ve Oltmer, 2008: 148; Oltmer, 2016: 14).

ABD'nin batıya, güneye ve güneybatıya doğru topraklarının genişlemesi ve yeni açılan topraklara Avrupa'dan gelen insanların hızlı yerleşimi, yerli nüfusun azalmasına ve marjinalleşmesine

⁶ 1841'de New York'ta yaşayan özgür bir adam olan [Solomon Northup](#)'un iş konusunda kandırılarak köle olarak satılması ve 12 yıl süren esaretinin anlatıldığı "12 Years a Slave" (*12 Yıllık Esaret*) adlı eser, kölelik konusunda çarpıcı bir örnektir. Aynı isimle uyarlanan film, üç dalda Oscar almıştır (bkz. Northup, 2014; 12 Years a Slave, 2013).

⁷ Amerika'ya göç eden insanların İngilizce bilmemeleri nedeniyle önce "Edison'un kinetoskopu, ardından da sinema" temel eğlence araçları olmuştur. "Başka bir deyişle, böyle büyük bir seyirci kitlesinin varlığı, sinemanın Amerika'da olağanüstü bir gelişme göstermesinin ana nedenlerinden birini oluşturmuştur" (Teksoy, 2005: 70). Bu, göçmenlerin sadece ülke ekonomisine değil, aynı zamanda sanatın da çeşitlenmesine katkıda bulduklarının önemli göstergelerinden biridir. (Bu çalışmada, aksi belirtilmedikçe **kalm** yerler, yazar tarafından anlam bütünlüğünü sağlamak amacıyla yapılmıştır.)

yol açmıştır. “Kızılderili Savaşları”, zorunlu asimilasyon kampanyaları, göçmenin yerli üzerindeki etkisinin uç örneklerinden birini oluşturmuştur (Oltmer, 2016: 40).

4. Sanayileşmenin Göçe ve Göçmen Olgularına Etkisi

Hareketlilik, 19. ve 20. yüzyılda ulaşım yollarının kullanım imkânlarının gelişmesi, sanayileşme ile birlikte hizmet sektörünün genişlemesi, hem kadınlar hem de erkekler için iş olanaklarının artması ile daha geniş kitlelere yayılmıştır. Böylelikle fabrikaların kurulduğu bölgeler, işçi göçmenlerin buraya akışını hızlandırmıştır. Bu durum, göçün denizaşırı ülkelere değil, kırdan kente, kentten kente veya Avrupa içinde ülkeden ülkeye yönelmesine neden olmuştur. Bunun en açık göstergesi, şehirlerdeki göçmenlerin artışıdır. Örneğin Habsburg Monarşisi’nde 19. yüzyılın ikinci yarısında büyük ve küçük şehirlerde göçmen nüfus, tüm nüfusun dörtte üçüne kadar ulaşmıştır (Hahn, 2012: 22-23).

19. yüzyılda ulus aşırı göç de azımsanmayacak ölçüdedir. Tüm Avrupa nüfusunun 35 milyonu Kuzey Amerika’ya, 8 milyonu Güney Amerika’ya ve kalanı dünyanın çeşitli yerlerine olmak üzere beşte biri göç hâlinde olmuştur (A.g.e.: 22-23). Almanların ABD’ye göçü, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında gelişmekte olan sanayi kapitalizmi çağında zirveye ulaşmıştır (Pries, 2001: 23).

1914 yılında, Almanya’da yaklaşık 1,2 milyon yabancı işçi vardı. Amerika’da 1890 ve 1920 arasında yaklaşık 18,2 milyon göçmen bulunmaktaydı. Ulaşımın kolaylaşması ile 1908 ve 1924 arasında 3,5 milyon insan Avrupa’ya geri göç etmiştir. Bu geri göçlerin hepsi gönüllü olarak gerçekleşmemiştir. Daha 19. yüzyılda, hastalar, yoksullar, fahişelik şüphesi taşıyan kadınlar Avrupa’ya geri gönderilmişlerdir. 20. yüzyılın başında ise siyasi eylemciler sınır dışı edilmiştir (Hahn, 2012: 173-174). Tüm bunlar, göçün çeşitli zamanlarda artan veya azalan bir olgu olmasının yanında, tek yönlü bir hareket ve sadece bireylerin kararına dayanan bir eylem olmadığını göstermektedir.

Almanya’da endüstriyel tekstil üretimi, göçlerin yönünü tekstil merkezi şehirlere çevirmiştir. Göçleri etkileyen diğer bir sebep de 19. yüzyıl ortalarında Ruhr havzasında oluşmaya başlayan ağır sanayi üretimidir (Castles ve Miller, 2008: 83; Hahn, 2012: 154-155;). Polonya’nın paylaşılmasından sonra, Prusya (daha sonra Almanya) tebaasına dâhil olan Polonyalı işçiler, batıya göç etmişlerdir. Büyük toprak sahipleri, tarımdaki işgücü açığını karşılamak üzere “yabancı Polonyalıları” ve Ukraynalıları çalıştırmıştır. Polonyalıların yerleşiminin doğudaki Alman kontrolünü zayıflatacağı endişesi ile Prusya hükümeti, 1885 yılında 40 bin Polonyalıyı sınır dışı ederek sınırı kapatmıştır. 1890 itibarıyla “Yabancı Polonyalılar”ın sadece mevsimlik işçi olarak çalıştırılmasına karar verilmiştir (Castles ve Miller, 2008: 83).

Tarım sektöründe ve Silezya ile Thuringia bölgelerinin sanayilerinde çalışmalarına izin verilen “yabancı Polonyalılar”ın, batı bölgesinde olan Ruhr havzasında çalışması engellenmiştir. Almanlarla kıyaslandığında oldukça zor koşullar altında çalışan Polonyalıların daha iyi bir iş bulması hâlinde, eski işini terk etmesini önleyecek polisiye önlemler alınmıştır. Polonyalılara ek olarak İtalyanlar, Belçikalılar ve Hollandalılar da Alman sanayileşme sürecinde etkili olmuşlardır. 1907 yılında 300 bin civarı yabancı işçi tarımda, 500 bin sanayide ve 86 bin ulaştırma ve ticarete istihdam edilmiştir. Kalıcı yerleşimin ve aile birleşmelerinin engellenmeye çalışılmasına rağmen, her ikisi de önlenememiştir ancak bunun oranı bilinmemektedir. Bu sistem, sonraki dönemlerde Nazi savaş ekonomisinde ve “misafir işçi sistemi”nde de geliştirilerek uygulanmaya çalışılmıştır (A.g.e.: 83-84).

5. Birinci Dünya Savaşı Döneminde Göç ve Göçmen Olguları

Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile göçmenlerin çoğu silah üretiminde çalışmak ve askerlik yapmak üzere ülkelere geri göç etmiştir ancak bu işgücü açığını karşılamak için yeterli olmamıştır. Almanya, öncesinde sadece mevsimlik olarak çalıştırdığı, yerleşmelerine ve aile birleşmelerine izin vermediği “yabancı Polonyalılar”ın ülkeyi terk etmesini önlemiş, Rusya ve Belçika’nın ele geçirilen bölgelerinden zor yoluyla işçi toplamıştır (Oltmer, 2016: 76; Castles ve Miller, 2008: 86). Bununla birlikte, savaş sonrası dönemde Weimar Cumhuriyeti yabancı işgücüne fazla ihtiyaç duymamıştır. Bu nedenle işgücünün istihdamının devlet denetimiyle olması, işe alımda ulusal kimliğin önem taşıması,

düzensiz göçmen işçi çalıştıran işverenler için yaptırımlar, istenmeyen işçileri sınır dışı etme yetkisine sahip polis teşkilatı gibi uygulamalar içeren bir sistem yürürlüğe konulmuştur. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı döneminde, yabancı işçiler çoğunlukla zorla ve çok zor koşullar altında çalıştırılmıştır (A.g.e.: 90). Alman tarihinde, değişen koşullar ve çıkarlar göçmenlere yönelik tavrın oldukça değişken olmasına neden olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı döneminde insanların, ülkelerine geri göç edenler dışında, savaş ortamından uzaklaşmak ve güvenlik sorunu yaşamamak gibi nedenlerle savaşa katılmayan ülkelere göç ettiği görülür. Bunun yanı sıra savaşa katılan ülkeler, özellikle savaş sanayisinde çalıştırmak ve asker olarak görev yapmak üzere birçok göçmen kabul etmiştir. Ülkeler buna ek olarak, savaş esirlerini işgücü olarak kullanmıştır. Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan savaş ortamından kaçan insanlar, batıya yönelmiştir. Viyana'da Mart 1916'da 305.000'e yakın, Ekim 1916'da yarım milyon civarı, Eylül 1918'de yaklaşık 326.000 mülteci den bahsetmek mümkündür (Hahn, 2012: 175-176).

Birinci Dünya Savaşı'nın sonu ve barış antlaşmalarında müzakere edilen yeni sınır geçişleri, Avrupa'nın siyasi haritalarının yeniden çizilmesine yol açmıştır. Bunun bir sonucu da, milyonlarca insanın gönüllü veya zorunlu göçü olmuştur. Habsburg Monarşisi'nin yıkılmasıyla birçok mülteci, yerinden edilmiş, zorla çalıştırılan işçi ve savaş esiri geri göç etmiştir. Almanya'da da yaklaşık on milyon insan, sınırların değişmesi nedeniyle zorunlu göçe maruz kalmış ve yaklaşık yarım milyon insan başka sınır bölgelerinden Almanya'ya göç etmiştir (A.g.e.: 177). 1920'li yıllarda 360 bini Berlin'de sığınma hakkı alan 600 bin mülteci, Rusya'dan Almanya'ya göç etmiştir. Herkes için geri dönüşün bu kadar kolay olduğunu söylemek güçtür. Örneğin Polonyalılar için geri dönüş yasağı uygulanmış ve Polonyalılar, düşman yabancılar olarak tanımlanmışlardır (Bade ve Oltmer, 2008: 151-154).

6. İki Savaş Arasında Gerçekleşen Göçler ve Göçmenlik Hâlleri

20. yüzyıl, dünya savaşlarının hükmü ile milyonlarca insanın yerinden edilmesi, yeniden yerleştirilmesi ve kaçıışı ile iç içe olmuştur. Savaş zamanı neredeyse durma noktasına gelen transatlantik göç 1920'lerde tekrar bir ivme kazanmıştır. Örneğin 1923'te Almanya'dan yaklaşık 115 bin kişi göç etmiştir. Hedef ülkeler çoğunlukla ABD, Brezilya ve Arjantin olmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı göç akışını olumsuz yönde etkilemiştir (Hahn, 2012: 178-179; Hoerder, 2010: 89). 20. yüzyılın ikinci yarısında ulaşım imkânlarının artışı ile dünya çapında hareketlilik büyük bir ivme kazanmıştır. Dünyada görülen ekonomik eşitsizlikler milyonlarca insanı harekete geçirmiş ve hemen herkes daha iyi bir yaşam ideali için yollara düşmüştür (Hahn, 2012: 23).

Uluslararası emek göçünün 1918 ila 1945 arasında genel olarak yavaşlamasının nedeni ekonomik krizin yanı sıra, çoğu ülkede göçmenlere karşı ortaya çıkan yabancı düşmanlığıdır. Amerika'ya göç eden Güney ve Doğu Avrupalıların asimilasyona direnç gösterdiklerinin iddia edilmesi ve kamu huzurunu ve Amerikan değerlerini tehdit ettiklerinin öne sürülmesi ile 1920'li yıllarda kuzeybatı Avrupa dışından gelecek olan göçlerin engellenmesi için bir dizi kanun uygulanmaya konulmuştur. Böylelikle, 1960'lı yıllara kadar büyük ölçekli göçler durdurulmuştur (Castles ve Miller, 2008: 86-87).

Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu düzensiz göçleri önlemek amacıyla Birleşmiş Milletler 1920'de, günümüzün pasaport ve diğer seyahat belgelerini içeren sistemin kurulması için toplanmıştır. Her bireyin ülkeler arasında göç ettiğini resmi olarak tanımlanmasını amaçlayan sistem, ne yazık ki hâlâ eksiksiz uygulanamamaktadır (Fisher, 2014: 114).

7. Hitler İktidarı ve İkinci Dünya Savaşı Döneminde Gerçekleşen Göçler ile Göçmenlik Hâlleri

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından zor koşullar yaşanmış ve bu savaşın sebep olduğu kıyım ve yıkımların kısa sürede aşılması gerekmiştir. Ancak Hitler'in tarih sahnesine çıkması, bu düşünülenlerin aksine çok daha büyük acıların yaşanacağı günlerin sinyallerini vermiş ve Hitler önderliğinde Nasyonal Sosyalistler, insanlara dünyanın en acımasız sahnelerini yaşatmışlardır. Arî ırk ideali ile yola çıkan

Hitler, insanların sürülmesine, yerinden edilmesine ve kitleler hâlinde öldürülmesine neden olmuş ve dünyayı kan gölüne çevirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında insan hareketliliği üst düzeylere çıkmıştır. Bu dönemde özellikle mülteci hareketleri, sürgünler, tehcir ve zorunlu işgücü, göçün temel türlerini oluşturmuştur (Bade, 2003: 204). Nasyonal sosyalistlerin etnik temizlik çabaları, Yahudiler ve Polonyalılarla birlikte birçok etnik grubun katliamına, sürülmesine ve yerinden edilmesine neden olmuştur (Bade ve Oltmer, 2008:155).

Sadece Orta Avrupa'da 450 bin ila 600 bin Yahudi göç etmiş veya sürgün edilmiştir. Toplamda yaklaşık 20 milyon insan zorunlu göçe maruz kalmış ve bunların 10 milyonu öldürülmüştür. Özellikle Almanya, zorunlu kitlesel göç merkezi hâline gelmiştir (Bade ve Oltmer, 2008:155). Almanca konuşan azınlıklar, Almanya'ya yeniden yerleştirilmiştir ve bu sayının 9 milyona yakın olduğu tahmin edilmektedir (Hahn, 2012: 179).

İtalya, Fransa, Güneydoğu ve Doğu Avrupa ülkelerinden insanlar, zorunlu işgücü göçüne maruz kalmışlar ve Almanya'nın silah sanayisinde, cephanelerinde, uçak fabrikalarında ya da tarımsal işletmelerinde çalışmaya mecbur bırakılmışlardır. 1944 yılının sonuna doğru Almanya'da altı milyonu sivil ve iki milyonu savaş esiri olan yaklaşık 8 milyon yabancı işçi bulunmaktaydı (Bade ve Oltmer, 2008:155). Savaş sonrasında "yaklaşık 20 millet ve 35'in üzerinde dil" in dâhil olduğu 10 ila 12 milyon arasında yerinden edilmiş insan, Almanya ve Avusturya'daki Nasyonal Sosyalist rejimin iş-, toplama- ve yok etme kamplarından hayatta kalanları temsil ediyordu (Hahn, 2012: 179-180; Bade ve Oltmer, 2008:157).

İkinci Dünya Savaşı süresinde ve hemen sonrasında zorunlu göçmenliğin dört türünden bahsetmek mümkündür. Bu dönemdeki göçmen türlerinden ilki savaş bölgelerinde, tahliye edilen veya yaklaşan askeri birliklerden kaçan mültecilerden müteşekkildi. Bir diğer göçmen türü, savaş sırasında özellikle Nazi savaş ekonomisine katkıda bulunmaları için zorunlu işgücünü de içeren sürgün veya hapsedilenlerden oluşmaktaydı. Üçüncü göçmen türü, çoğunluğu yabancı işgücünden oluşan savaşın hemen sonrasında yerinden edilmiş kişileri kapsamaktaydı. Dördüncü göçmen türünü oluşturanlar ise, savaşın sonunda ve savaşın hemen ardından Almanya'nın eski doğu eyaletlerinden ve Doğu, Orta- ve Güneydoğu Avrupa'daki Alman yerleşim yerlerinden kovulanlardı (Bade, 2003: 205; Bade ve Oltmer, 2008: 155).

1933'ten sonra birçok insan Nazi rejiminden kaçarak çeşitli zaman aralıkları ile başka ülkelere göç etmiştir. Bu insanlar arasında, rejim karşıtları ve başta Yahudiler olmak üzere Nasyonal Sosyalizmin "yabancılar" olarak damgaladığı gruplar bulunmaktadır. Hitler'in iktidara geldiği yıl, rejim karşıtları ile mücadele etmek için tedbirlerin alınması ve ilk antisemitik yasaların çıkarılması ile birlikte, birinci kitlesel hareketler başlamıştır. İrkçı "Nürnberg Yasaları"nın ilan edildiği 1935 yılında ise, ikinci dalga harekete geçmiştir. Son göç hareketleri ise, Yahudilere yönelik şiddetin açıkça sergilendiği Kasım Pogromları'nın gerçekleştiği 1938 yılında başlamıştır. Bu hareketler, 1941 yılında Yahudilere göç yasağı getirilmesinden önce, sınırlar arası geçişi neredeyse imkânsız hâle getiren İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile son bulmuştur (Oltmer, 2016: 79).

Hitler, tüm etnik Almanları bir çatı altında toplamak için "*Heim ins Reich*" politikasını uygulamaya çalışmıştır. Bunun sonucunda 1940-41'de başlangıç olarak 1,2 milyon Polonyalı ve Yahudi, Wartheland ve Danzig-Batı Prusya'da yerinden edilmiştir. Buralarda yerleşimi planlanan insan sayısı 10 milyondur. Ancak o tarihte henüz sadece 1,7 milyon etnik Alman bulunmaktaydı. Bu nedenle, 7,8 milyon Polonyalı ve 700 bin Yahudi'nin daha sınır dışı edilmesi gerekecekti (Oltmer, 2016: 93-94; Bade, 2003: 210-211; Bade ve Oltmer, 2008: 156).

İşgal edilen bölgeler, üretim kapasiteleri, hammaddeleri ve insanları ile Almanya'nın savaş ekonomisine katkı sağlamak zorunda kalmıştır. Ekim 1944'te Almanya'da bulunan yaklaşık 8 milyon yabancı işgücünün, 6 milyonunu siviller ve 2 milyonunu savaş esirleri oluşturmuştur. Toplamda 26 farklı ülkeden gelen bu insanların 2,8 milyonu Sovyet Rusya'dan, 1,7 milyonu Polonya'dan ve 1,2 milyonu ise Fransa'dan gelmiştir. Yabancı işgücünün üçte biri, çoğu 20 yaşın altındaki kadınlardan oluşmuştur. Zorunlu işgücü olarak kullanılan insanların ulusal kimlikleri, onlara yaklaşımı önemli ölçüde etkilemiştir. Batılılar daha iyi koşullara sahipken, Doğulu olanlar oldukça zor koşullar altında

çalışmaya zorlanmıştır (Oltmer, 2016: 91-93; Bade, 2003: 206-208; Bade ve Oltmer, 2008: 155-156). Örneğin Polonyalılar, Yahudilerin sarı yıldızlarına benzer şekilde “P” ve Sovyet Rusya’dan olan doğulu işçiler “Ost” (Doğu) işaretlerini kıyafetlerinde taşımak zorunda bırakılmıştır (Bade, 2003: 208; Castles ve Miller, 2008: 89). Yabancı işgücü olmasaydı, tarım 1940; silah üretimi 1941 yılı itibarıyla planlanan şekilde devam edemeyecekti (Oltmer, 2016: 93; Bade, 2003: 209). Dolayısıyla, savaşın bu kadar uzun sürmesinin etkenlerinden belki de en önemlisi, yabancı işgücü olmuştur.

Savaş sonrası göçmenler sadece mülteciler, savaş esirleri ve sürgünlerden ibaret değildir. Zorunlu işgücü olarak çalıştırılan 11 milyon yerinden edilmiş insan da, buna dâhildir. Bomba saldırılarından kaçan veya tehcir edilen 10 milyon insan, özellikle kırsal alanlarda geçici yaşam sürmüştür (Oltmer, 2016: 95). Müttefik işgalci güçler yerinden edilmiş insanların geri gönderilmesini amaçlamış, yaklaşık 5 milyon mülteci 1945/46 yıllarında köken ülkelerine ulaştırılmıştır. 1947 ila 1951 yılları arasında Uluslararası Mülteci Örgütü’nün yeniden yerleşim programından yararlanan 700 binden fazla yerinden edilmiş insan, Batı Almanya’dan ABD, Kanada, Fransa ya da Büyük Britanya’ya göç etmiştir. Yerinden edilmiş insanların çok azı Almanya ya da Avusturya’da kalmıştır (Hahn, 2012: 180; Oltmer, 2016: 96; Hoerder, 2010: 96). 1945 yılında savaşın sona ermesinden sonra, 9 milyon Alman savaş esirinin 5 milyondan fazlası serbest bırakılmıştır. 20 farklı ülkeye yayılan bu esirlerden 3,7 milyonu ABD’de, 2,3 milyonu Büyük Britanya’da, 1,8 milyonu ise SSCB’de gözaltına alınmıştır (Oltmer, 2016: 95).

Savaş süresinde ve sonrasında Amerikalı veya Büyük Britanyalı askerlerle evlenip Almanya ve Avusturya’dan buralara göç eden “savaş gelinleri” de bu dönemin göçleri bağlamında önem taşımaktadır. Bu kadınların seçilmeleri için kimi muayenelerden geçmeleri ve kimi bürokratik uygulamaları yerine getirmeleri gerekmiş ve bu prosedürleri başarıyla geçenler, sonunda kendilerini neyin beklediğini bilmedikleri bir yola adım atmışlardır. Özellikle ABD’ye giden kadınlar, dil problemlerinin yanı sıra psikolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel entegrasyon sorunları yaşamış ve vatan hasreti çekmişlerdir. Çeşitli zorluklar çekmelerine rağmen, çok az kişi geri dönebilmiştir. Bunun yanı sıra, bazıları da yeni yaşamlarına uyum sağlamış ve burada mutlu olmanın yollarını aramışlardır. Özellikle Büyük Britanya’ya göç eden Avusturyalılar kendi ülkeleriyle de iletişim hâlinde olmuş ve ulus ötesi göçün bir örneğini yaşamışlardır (Hahn, 2012: 181-188).

Acımasız Nazi rejimi ve müttefikleri, özellikle Yahudi, Çingene ve Slavlardan oluşan ve istenmeyen gruplar olarak niteledikleri komünistleri ve eşcinselleri de kapsayan insanları, köle işgücü olarak kullanmış ve etnik temizlik gerekçesiyle bu insanların toplu ölümlerine sebep olmuşlardır (Fisher, 2014: 108; Lucassen&Lucassen, 2013:57). Birleşmiş Milletler, 1948’de bu vahşi imha yöntemini “ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla gerçekleştirilen eylemler” şeklinde açarak “soykırım” olarak tanımlamıştır (Fisher, 2014: 108).

Toplumlarda düzen sağlamak adına, kimilerinin yeri değiştirilmeli ve söz konusu “kir” böylelikle görünmemelidir. Bununla birlikte bazı insanlar içinse “hiçbir yerde” olmak doğru olandır. Bu insanlar, “her yerde, yani temizlik modelinin geçerli olduğu her yerde, “münasebetsiz”dirler.” Bu insanların başka bir yere “kaldırılması”, düzeni devam ettirmeye yetmeyecektir. Bu nedenle, “bir an önce ve tamamen öldürülmeleri –yakılmaları, zehirlenmeleri, parçalanmaları ve kılıçtan geçirilmeleri-” gerekmektedir (Bauman, 2013: 15).

Bu dönem, modernist hijyenlik ideolojisinin tam anlamıyla ve en üst düzeyde karşılığı olarak milyonlarca insanın ölümü, sürgünü, dışlanması, yerinden edilmesi, zorunlu olarak çalıştırılması; kısacası insanlara insani olmayan her türlü eylemin uygulandığı, her anından sayısız ders çıkarılabilecek en büyük utançlardan biri olarak tarihe geçmiştir.

8. Almanya’ya Türk Misafir İşçi Göçü ve “Misafir İşçiler”

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Almanya, Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmüş, Doğu’da Sovyet Rusya, Batı’da ABD güç sahibi olmuştur. Kapitalist sistem Batı Almanya’yı, insanlar için çekim merkezi hâline getirirken, Komünizmin sunduğu imkânlar insanlar için yeterli gelmemiş ve bu nedenle

Doğu'dan Batı'ya göçler artmıştır. Bu nedenle Sovyet Bloğu, göçü kontrol altında tutmak için uğraşmış ve 1961 yılında Doğu ve Batı arasındaki sınırı güçlendirmek için, Berlin Duvarı'nı inşa etmiştir. Bu duvarın inşası, Batı Almanya'nın ihtiyaç duyduğu işgücünü karşılamak amacıyla çeşitli ülkelerle misafir işçi (*Gastarbeiter*) anlaşmaları imzalamasını gerekli kılmıştır. 1955 yılında İtalya, 1960 yılında İspanya ve Yunanistan ile işgücü anlaşmaları imzalanmıştır. Almanya ve Türkiye arasında ilk İşgücü Anlaşması ise 30 Ekim 1961'de imzalanmıştır.

Misafir işçi göçü, isminden anlaşılacağı gibi, belirli bir süreyi kapsayan ve kalıcı göçe dönüşmesi arzulanmayan bir göç türüdür. Ancak sonuç ne Almanların düşündüğü gibi göçmenlerin misafirligi ile son bulmuş ne de Türklerin düşündüğü gibi belirli bir birikim yaptıktan sonra geri dönüşle sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, yaklaşık 60 yıllık bir geçmişi olan bu göç günümüze kadar birçok göç politikasına, uyum problemlerine ve tartışmaya tanık olmuştur.

1960'lı yıllarda, Türkiye'de tarımda makineleşmeye geçilmesinin işgücü fazlası yaratması ve Türk vatandaşlarının seyahat özgürlüğü kazanması, "güçlü ve sağlıklı bedenlere" ihtiyaç duyan Almanya'nın bir cazibe merkezine dönüşmesine neden olmuştur. Bu cazibeye kapılanların sayısı 1960'ta 2.700 iken, 1963'te 27.500'e yükselmiştir (akt. Abadan-Unat, 2017: 86).

Almanya, misafir işçileri rotasyon (dönüşümlülük) ilkesine göre alma taraftarı olmuştur. Almanya'nın sistemine göre, bir yıl çalışan işçi geri dönecek ve yerine yenisi gelecekti. Bu durum, Almanya'nın kendisini bir göç ülkesi olarak tanımlamadığının ve işçilere kapılarını sonuna kadar açmadığının net olarak dışı vurumudur. Misafir işçi olmak isteyen adaylar, çeşitli sağlık kontrollerine maruz kalmış ve kabul edilenler çok zor koşullar altında çalıştırılmışlardır (bkz. Berger ve Mohr, 2010). Sosyal hayatları neredeyse hiç olmayan bu insanlar, "*Heim*" adı verilen yurtlarda kalmış, boş kaldıkları zamanlarda da Alman toplumuyla ilişki kurmaları mümkün olmamıştır. Bununla birlikte, ilk göçmenlerin sadece erkeklerden oluştuğunu söylemek güçtür. Zamanla kadın sayısının artış gösterdiği 1962'de %9 olan kadın oranının, 1974'te tüm göçmenlerin çeyreğinden fazlasına tekabül etmesinden anlaşılabilir (akt. İçduygu, 2012: 14).

1970'li yıllarda misafir işçilerin kalıcılığının sinyalleri verilmiş, sağlık, iş kazaları, sakatlık ve ölüm gibi durumlarda sosyal sigortadan yararlanma hakları sağlanmıştır. Doğum ve çocuk yardımı, işsizlik ve emeklilik gibi haklar da bu dönemde verilmiştir. Bununla birlikte, 1973-74 petrol ambargosu ve ekonomik bunalım, işsizliğin artmasına sebep olmuş ve Avrupa ülkeleri, yabancı işçi alımını durdurmuştur. Ülkelerde bulunan yabancı işçiler ise ülkelere geri döndürülmeye teşvik edilmiştir (Abadan-Unat, 2017: 88-89).

Almanya'nın, 1973 yılında Avrupa Topluluğu'na üye olmayan ülkelere göçmen alımını durdurma çabası (Kuruyazıcı, 2001: 3), düzensiz göçmen artışına sebep olmuş ve insanlar, sınırları aşmanın yolunu bir şekilde bulmuşlardır. Kimileri, turist vizesi alarak ülkeye giriş yapmış ancak vize bitiminde de orda kalmaya devam etmiş ve düzensiz göçmen olarak çalışma hayatına da dâhil olmuştur. Bu insanların yasadışı yollarla çalışması, yerli halk tarafından da tepkiyle karşılanmış ve ucuz işgücü olmaları dolayısıyla sınırlı olan iş imkânlarını daha da sınırlı hâle getirdikleri için toplumun huzuru bozulmuştur. Konuyla ilgili düzenlemeler, geri dönüş teşvik odaklı olmuş ve 1973 yılı itibarıyla Türk göçmen türünü işçiler değil, aile birleşmeleri ve siyasi sığınmalar oluşturmuştur (Kaya, 2016: 49). Aile birleşmeleri ile kalıcılıkları kesinleşen misafir işçiler, bundan sonra "normal" bir hayat sürmeye başlamışlardır. Bu sayede, zincirleme göçlerle yakınlarını yanlarına alan göçmenler, yoğunluklu olarak belli bölgelerde yaşamışlardır. Berlin'in Kreuzberg semtine "Küçük İstanbul" denmesi bu durumun sonuçlarından biridir.

Aile birleşmeleri ile birlikte, çocukların eğitim sorunu gündeme gelmiş ve Alman Eğitim Bakanlığı, çocukların hem Almanya'ya uyumunu hem de köken ülkeye geri göç durumunda zorluk yaşamamalarını dikkate alan "ikili bir strateji" uygulamaya çalışmıştır. "Ulusal sınıflar", "hazırlık sınıfları" ve "anadil sınıfları" şeklinde ayrı bir sistemle göçmen öğrenciler Alman akranlarından ayrıştırılmıştır (Castles ve Miller, 2008: 310-311). İkinci neslin eğitim sorunu, o dönemler oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

1980'li yıllarda göçmenlerin kalıcılığı her ne kadar kesinleşmiş olsa da, tercihlerinin ya geri dönüş ya da asimilasyon olması gerektiği, çeşitli çevrelerce defalarca dile getirilmiştir. 30 Ekim 1983

ve 30 Haziran 1984 arasında geri dönenlere, 10.500 D.M. (Deutsche Mark- Alman Markı) ve buna ek olarak her çocuk için 1.500 D.M. ödeme garantisi verilmiştir (Kaya, 2016: 48; Abadan-Unat, 2006: 74). Kaya (2016), bunun üzerine 300 bin kişinin geri döndüğünü ancak bu sözün oldukça büyük paralara mal olacağı anlaşıldığı için kesin çözümün bu olmadığını anlaşıldığını belirtir (Kaya, 48). Görüldüğü gibi, yirmi yılı aşkın bir süre Almanya'nın göçmenleri kabul etmesi için yeterli olmamıştır. Sonraki yirmi yılda da bunun tam anlamıyla kabul edildiğini söylemek güçtür.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile Almanya'ya göç, ciddi bir şekilde artmıştır. 1990'lı yıllarda göç, işsizliğin sebebi ve güvenliğin tehdidi olarak görülmeye başlamıştır. Bununla birlikte, bir taraftan yabancı düşmanlığı artarken, diğer taraftan göçmen haklarına yönelik uygulamalar hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Uzun süre yasal olarak Almanya'da yaşayanlara, süresiz oturum izni verilmiş, vatandaşlık yasasının yeniden gözden geçirilmesi için kampanyalar düzenlenmiştir.

1871'den beri *jus sanguinis* (kan veya soy üzerinden tanımlanmış vatandaşlık kanunu) ilkesini benimseyen Almanya, etnik Almanlara (*Aussiedler*) vatandaşlık konusunda kolaylık sağlamış olsa da, diğer yabancı göçmenler için vatandaşlığın kapısı 2000 yılı ile kısmen açılmıştır. Bu yasa, çifte vatandaşlık hakkını değil, sadece oturum, dil, suçtan uzak durma ve Alman Anayasası'na bağlılık gibi belli şartları taşıyanlar için Alman vatandaşlığına geçiş imkânı oluşturmuştur. Belli şartları taşıyan göçmen çocuklar için 23 yaşına kadar çifte vatandaşlık hakkı tanınmış ve bu çocukların o yaştan sonra bir vatandaşlık tercihi yapması gerekmiştir (Demiryürek, 2012: 40).

Avrupa Birliği, Hıristiyanlık ve etnik Almanlık, başka bir deyişle Hıristiyanlık, Roma ve Antik Yunan, Almanya için her zaman yabancılardan daha önemli olmuştur. Nitekim söz konusu göçmen çocuklarının vatandaşlık tercihinin Avrupa Birliği'ne üye olmayan ülkelerin çocukları için geçerli olduğu, bunun göstergelerinden biridir. Almanya, o dönem göçmenler konusunda yapıcı uygulamalar ortaya koymaya çalışsa da, çokkültürcü bir anlayışı benimsemediği apaçık ortadadır.

2004 yılında, vatandaşlık hakkı konusunda yeni bir yasa tasarısı hazırlanmış ve 2005 yılında yürürlüğe giren bu yasa, bazı şartlara bağlı olarak yabancı ebeveynlerin çocuklarına çifte vatandaşlık hakkı tanımıştır. 22. yaşına giren birinin bu hakka sahip olması için, Almanya'da en az 8 yıl yaşamış, 6 yıl Almanya'da eğitim görmüş veya Almanya'dan alınmış bir diplomaya sahip olması gereklidir. AB'ye üye ülkelerin veya İsviçre vatandaşlarının Almanya'da doğmuş çocuklarının çifte vatandaşlık alabilmesi için, ebeveynlerinden birinin 8 yıl Almanya'da yasal olarak yaşamış veya süresiz oturma iznine sahip olması yeterlidir (Hanewinkel ve Oltmer, 2017: 6). Böylelikle Almanya, misafir işçi göçünden kırk yıl sonra, belli şartlar altında da olsa, *jus sanguinis* (kan veya soy üzerinden tanımlanmış vatandaşlık kanunu) ilkesi yerine, *jus soli* (ülkede doğmuş olma üzerinden tanımlanmış vatandaşlık kanunu) anlayışını benimsemeye başlamıştır. Bununla birlikte, AB üyeliğinin vatandaşlık konusunda, sınır olmaya devam ettiği görülmektedir.

9. Soğuk Savaş Dönemi ve Berlin Duvarı Sonrası Göçler ile Etnik Almanların (*Aussiedler*) Geri Göçü

Almanya, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, Fransa, İngiltere ve Sovyet Rusya arasında önce dört bölgeye bölünmüştür. ABD, Fransa ve İngiltere işgal bölgelerini birleştirmiş ve 23 Mayıs 1949'da, Almanya Federal Cumhuriyeti'ni (*Bundesrepublik Deutschland- BRD*) kurmuştur. Sovyet Rusya'nın ise 7 Ekim 1949'da Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni (*Deutsche demokratische Republik- DDR*) kurması ile Almanya'nın Batı ve Doğu Almanya olarak ikiye ayrılması, tarihteki dönüm noktalarından biridir.

Doğu'da Sovyet Rusya, Batı'da ABD'nin güç sahibi olması, Almanya'nın her iki bölgesinde farklı ideolojilerin yaşatılması anlamına gelmiştir. ABD'nin desteğini alan Batı Almanya'nın "ekonomik mucize" olarak yükselmesi ve bu nedenle işgücüne ihtiyaç duyması, Doğu'dan Batı'ya göçlerin artışına sebep olmuştur. Bu nedenle Sovyet Bloğu, hem sınırlar içerisinde hem de sınırlar arasında göçü kontrol altında tutmak için uğraşmıştır.

1961 yılında, Sovyet Bloğundan gelen diğer büyük göçlerin yanı sıra, 1949 yılından bu süreye kadar 2,7 milyon kişi Doğu'dan Batı'ya göç ettikten sonra, Doğu Almanya Devleti, Berlin Duvarı'nı (*Berliner Mauer*) inşa etmiştir. 9 Kasım 1989'da duvar yıkıldıktan yaklaşık bir sene sonra, Doğu ve Batı Almanya devletleri birleşmiş ve Doğu Avrupa'dan yaklaşık iki milyon etnik Alman, Batı'ya göç etmiştir (Behnen, v.dğr., 1994; Fisher, 2014: 114; Oltmer, 2016: 97-100; Bade ve Oltmer, 2008: 159).

Savaş sonrasında gerçekleşen göçlerin genel olarak, zorunlu göçle ilgili olduğu görülmektedir. Almanya ve Avusturya'da kamplardan sağ kurtulan 10 ila 12 milyon yerinden edilmiş insan, bu açıdan önem taşımaktadır (Bade ve Oltmer, 2008: 157; Oltmer, 2016: 94). Bugünkü Avusturya bölgesinde savaş sonrasında, içinde yerinden edilmişler, yabancı zorunlu işgücü, savaş esirleri ve eski toplama kampı mahkûmlarının bulunduğu 1,6 milyon insan vardı. Birçoğu için Avusturya denizaşırı veya başka hedef bölgelere ulaşmak için bir ara istasyondur (Hahn, 2012: 180).

Yaklaşık 5 milyon mülteci 1945/46 yıllarında, müttefik güçler aracılığıyla köken ülkelerine ulaştırılmış, 1947-51 yılları arasında 700 binden fazla yerinden edilmiş insan ise, Uluslararası Mülteci Örgütü'nün yeniden yerleşim programından yararlanarak Batı Almanya'dan ABD, Kanada, Fransa ya da Büyük Britanya'ya göç etmiştir. Yerinden edilmiş insanların çok azı Almanya ya da Avusturya'da kalmıştır (Oltmer, 2016: 96; Hahn, 2012: 180; Hoerder, 2010: 96). Ayrıca, savaşın ardından 9 milyon Alman savaş esirinin, 5 milyondan fazlasının serbest bırakılması da bu bağlamda önemlidir (Oltmer, 2016: 95).

Savaş sonrasında sadece yerinden edilmişlerin, mültecilerin veya savaş esirlerinin değil, sivil insanların göçü de dikkat çeken konulardan birini oluşturmaktadır. 1950'li ve 60'lı yıllarda Avrupalıların hedef ülkeleri Kanada ve Avustralya olmuştur. 1965'e kadar farklı Avrupa ülkelerinden, çoğu genç erkeklerden oluşan 1,5 milyon kişi Kanada'ya göç etmiş ve bunların yarısından çoğu Ontario'ya yerleşmiştir. 1960'lı yılların ortasında, kadın göçmen nüfusunda artış olmuştur. (Hahn, 2012: 188). Beyaz Avustralya politikası izleyen Avustralya ise istediği kadar İngiliz göçmeni çekemeyeceğini anlayınca, önce Baltık ve Slav ülkelerinden, sonra Kuzey ve Güney Avrupa ülkelerinden gelen göçmenleri kabul etmeye başlamıştır (Castles ve Miller, 2008: 105).

1945 sonrasında, Almanya'da belli türlerde göçmen artışı görülür. Bunlardan en önemlisi, savaş sonrasında kaybedilen doğu topraklarından Almanya'ya göç eden 8 milyondan fazla sürgün (*Heimatvertriebene*) ve bir diğeri de daha önce belirtildiği gibi Berlin Duvarı'nın yapılışından önce Batı'dan Doğu'ya geçen 2,7 milyon mülteciyi (*Flüchtlinge*) kapsamaktadır. Bu insanlar Alman kökenli oldukları için doğrudan Federal Almanya Cumhuriyeti'nin vatandaşları olmuş ve ilk zamanlar genellikle kırsal kesimden gelmeleri nedeniyle, yaşadıkları kimi zorluklara rağmen, kısa sürede uyum sağlamış ve "ekonomik mucize"nin yükselmesinde işgücü olarak katkı sağlamışlardır (Castles ve Miller, 2008: 291; 296). Bununla birlikte, sosyal ve kültürel bağlamlarda Doğulular ve Batılılar arasında tüm alanlarda uyumun yakalanması için belli bir süreye ihtiyaç duyulmuştur.

Savaş sonrasında dünyanın ikiye bölünmesi, 1990'lı yıllara kadar göçleri önemli ölçüde etkilemiştir. Batı Almanya, "ekonomik mucize" olarak büyürken, ihtiyaç duyduğu işgücünü karşılamak için çeşitli ülkelerle misafir işçi anlaşmaları yapmıştır. Doğu Almanya'da ise göç daha düşük sayılarda, çoğunluğu Vietnam, Mozambik'ten ve daha azı da Küba ve Polonya'dan gelen insanlardan oluşmuştur. Dört ya da beş yıllık iş anlaşmaları, rotasyon ilkesine göre düzenlenmiştir. Tahmin edileceği gibi, bu insanlara ırkçı önyargılarla yaklaşılmıştır. Ancak Almanya'nın birleşmesinden sonra Vietnamlıların yanı sıra, Mozambikliler ve Kübalılar da Almanlarla evlendikleri için ülkelere geri gönderilmemişlerdir. Bu göçmenlerin, ABD'ye giden Alman "savaş gelinleri"nde olduğu gibi, ailelerini yanına alma hakkı da bulunmuştur (Hoerder, 2010: 104-105; Bade ve Oltmer, 2008: 161-162).

Soğuk Savaş'ın ardından, bir taraftan inşaat, ticaret, sanayi ve hizmet sektöründeki çeşitli yatırımcılar Batı'dan Doğu'ya yönelmiş, diğer taraftan kadınlar ve erkekler inşaat, sanayi, turizm gibi çeşitli alanlarda beceri kazanmak için Doğu'dan Orta ve Batı Avrupa'ya göç etmiştir. Buna örnek olarak 1980'li yıllarda önce Almanya ve Avusturya'ya, 1990'lar ve özellikle 2000 yılından sonra Büyük Britanya ve diğer Batı Avrupa ülkelerine göç eden Polonyalıların emek göçü verilebilir. Bu insanların hepsinin hayal ettiği refaha ulaştığını söylemek doğru olmaz (Hahn, 2012: 189-190).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kadınların işgücü göçünde oldukça önemli bir artış olduğu görülür. Avusturya'dan, İsviçre'ye, İngiltere'ye, Kanada'ya veya Avustralya'ya ev işlerinde çalışmak veya çocuk bakıcılığı yapmak için göç eden kadınlar bunun bir örneğidir (Hahn, 2012: 191). Kadınlar, 1960'lardan sonra işgücü göçünde merkezi bir rol oynamış ve bu alanda daha fazla görünürlük kazanmışlardır (Castles ve Miller, 2008: 12-13).

1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında, Doğu Avrupa ve Avrupa dışındaki ülkelerden gelen sığınmacılar ve ekonomik göçmenlerin yanı sıra, eski Sovyetler Birliği'nden, Polonya'dan, Romanya'dan ve diğer Avrupa ülkelerinden geri göç eden etnik Almanların (*Aussiedler*) sayısında da oldukça büyük artışlar olmuştur. 2000 yılına kadar Almanya'nın vatandaşlık yasası soya dayalı olduğu için, büyük büyük dedeleri geç Ortaçağ'da kalmış olsa bile, "geri göç" eden Almanların, Alman vatandaşlığı almaları için ayrı bir çaba sarf etmelerine gerek kalmamıştır (Castles ve Miller, 1998: 190; Bade ve Oltmer, 2008:165; Hoerder, 2010: 107-108). Bununla birlikte, özellikle 1989-90 yılları arasında Batı Almanya'dan Doğu Almanya'ya yönelen kitlesel göçler Almanya tarihi açısından önem taşımaktadır. Bu göçler, iki Almanya'nın birleşmesinden sonra iç göç olarak devam etmiştir (Castles ve Miller, 1998: 190).

1949 tarihli Federal Almanya Anayasası'nın 16. maddesi, zulme maruz kalanların iltica etme haklarını ortaya koymaktadır. 1993 yılına kadar, sığınmacılar, genellikle birkaç yılı kapsayan başvuruları sonuçlanıp kendilerine mülteci statüsü verilip verilmeyeceği netleşene kadar, ülkede kalma hakkına sahip olmuştur. 1970'li yılların sonunda önemli bir konu hâline gelen sığınma taleplerini azaltmak için önlemler alınmasına rağmen, sığınmacıların sayısı 1986'da 100 bin, 1990'da 193 bin ve 1992'de 438 bine ulaşmıştır. Aşırı sağcılar, biçare ve yoksul insanların Doğu-Batı, Güney-Kuzey yönündeki kitlesel göçlerden duydukları korkuyu kullanarak ırkçılığı yükseltmeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Bunun üzerine mecliste, uzun bir tartışma gerçekleşmiş ve ardından 1993 yılında göçmenlerle ilgili 16. madde, Alman sınır polisine sığınmacıları çeşitli nedenlerle reddetme hakkı verecek şekilde değiştirilmiş ve uygulamaların hızlandırılması için de çeşitli önlemler alınmıştır. Sonuç olarak, sığınma başvuruları 1993'te 322 bin 600'e, 1994'te ise 127 bin 200'e düşmüştür (Castles ve Miller, 1998: 191-192; Hoerder, 2010: 106).

1990 yılında, Almanya'nın birleşmesinden önce, Batı Almanya'da 5,3 milyon yabancı yaşamaktayken, 1999 yılı itibarıyla, Almanya'da toplam nüfusun yüzde 8,9'u (7,3 milyon) yabancılardan oluşmaktaydı. Bu sayılar, Alman vatandaşlığına geçmiş yabancılara kapsaması da, Alman vatandaşlığına geçenlerin oldukça az olduğu bilindiği için, oranlar çok değişmeyecektir (Castles ve Miller, 2008: 289).

10. Günümüzde Mülteci Sorunu

"Mülteci botu alabora oldu: 20 ölü; 1'i bebek", "50 kaçak göçmen yakalandı", "İnsan kaçakçıları ile mücadele devam ediyor", "Binlerce mülteci sınırlara dayandı"... Bu ve buna benzer manşetler, her gün dünya gündeminde yer alan, herkesin aşına olduğu haberler hâline gelmiştir.

Savaşlar ve çatışmalar, insanların başka ülkelere sığınma taleplerinin ve mülteci statüsü alarak yaşamlarına devam etmek istemelerinin belki de en büyük sebepleridir. Bunun yanı sıra, siyasi bir sebepten dolayı kendi ülkesinde baskı gören veya korku ile yaşayan siyasi mülteciler ve doğal kaynakların hızla tükenmesi nedeniyle doğal kaynaklara ulaşımında sıkıntı çeken iklim mültecileri de, bu bağlamda değerlendirilmelidir.

20. yüzyılda gerçekleşen dünya savaşları ve sömürgecilik hareketleri, mültecilik sorununun küresel boyuta taşınmasına neden olmuştur. Sömürgelerin çözülmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, 20. yüzyıl sonları ve 21. yüzyılın başlarında küresel mülteci sorunu; savaş, iç savaş ve devletlerin çöküşü bağlamında dünya genelinde yaşanmaya devam etmiştir. Avrupa'da Yugoslavya; Orta Doğu'da Lübnan, İran, Irak, Suriye, Yemen; Doğu Afrika'da Etiyopya, Somali, Sudan / Güney Sudan; Batı Afrika'da Kongo, Fildişi Sahili, Mali, Nijerya; Güney Asya'da Afganistan, Sri Lanka veya Latin Amerika'da Kolombiya buna örnek olarak gösterilebilir (Oltmer, 2016: 120).

Mülteci sorununun çözülmesine ve mültecilerin korunmasına yönelik ilk girişimler Birinci Dünya Savaşı sonrasında başlamış olsa da, İkinci Dünya Savaşı, mülteci sorununun kilit noktası olmuştur ancak bu sorunun günümüzde de artarak devam ettiği görülmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)'nin verilerine göre, 2018 yılı sonu itibarıyla dünyada, 70,8 milyon zorla yerinden edilmiş insan, 25,9 milyon mülteci, 41,3 milyon kendi ülkeleri içinde yerinden edilmiş kişi, 3,5 milyon sığınmacı bulunmaktadır (UNHCR, 2019).

Sığınma hakkının temel bir hak olarak tanınması, 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile gerçekleşmiş, 1951 yılında BM Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ile mülteci; ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından, haklı nedenlerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku yüzünden, yararlanmak istemeyen kişi, olarak tanımlanmış ve bu sözleşmeyle 1 Ocak 1951 tarihinden önce meydana gelen olaylar nedeniyle Avrupa'daki mültecileri korumak amaçlanmıştır (M.H.S.İ.S., Çiçekli, 2009: 65; Hazan, 2018: 185-187; Koser, 2007 :71). Bu tanım, zulmün devletten geldiği düşüncesini içerdiği, cinsiyete dayalı zulmü karşılamadığı, çevresel nedenlerle ülkesini terk etmek durumunda kalanları ve ülke içinde yerinden edilmiş insanları kapsamadığı için eleştirilmiştir (Koser, 2007: 71-72). Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü ile mülteci tanımındaki zamansal ve mekânsal sınırlama kaldırılmış ancak tanım genel olarak aynı şekilde kalmıştır (Hazan, 2018: 188; Bartram, Poros, Monforte, 2017: 232).

Afrika Birliği'ne üye ülkeler, tanımdaki kısıtlamayı genişleterek 1969 yılında Afrika Birliği Örgütü (OAU) Sözleşmesi ile mülteciyi “kendi menşe ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle ülkesini terk etmeye zorlanan kişiler” olarak tanımlamıştır (Çiçekli, 2009: 65). Benzer şekilde Latin Amerika'daki Amerikan Devletleri Örgütü, 1984 Cartagena Bildirisi'nde mültecilerin “yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri veya özgürlükleri tehdit altında olduğu için” ülkesinden kaçan kişileri de kapsadığı belirtilir (Hazan, 2018: 188; Çiçekli, 2009: 65).

Artan mülteci sayısı 1970 ve 80'li yıllarda özellikle Asya ve Afrika'da birtakım çözümü gerekli kılmıştır. Sınırlı kaynak endişesi taşıyan devletler, bu sorunun çözümünün de sorunun ortaya çıktığı yerlerde olması gerektiği düşüncesiyle mülteci kamplarını gündeme getirmiş ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve yardım örgütleri de tek bir yere yardım götürmenin daha kolay olacağını düşünerek bu fikre olumlu bakmıştır. Bu durum, geçici çözüm olarak düşünülmüş olsa da kamplar, mültecileri toplumdan izole ederek sorunların kalıcı hâle dönüşmesine neden olmuştur (Hazan, 2018: 189; Donà ve Ackermann, 2006: 219). Buna rağmen, çoğu kuruluş ve bazı uzmanlar kampları, mültecileri korumak, onlara yardım ve eğitim sağlamanın en iyi yolu olarak görmeye devam etmektedir. Kimi uzmanlar ise, şiddet ve cinsel istismarın kamplarda sıkça ortaya çıkabileceğini ve bu insanların sömürülebileceğini öne sürmektedir. Bazı ailelerin kadınları ve çocukları bu kamplarda kalırken, erkekleri çalışmak için şehirlere gitmekte ve aileler parçalanmaktadır. Dolayısıyla, uzun süren kamp hayatının oldukça olumsuz psikolojik sonuçları olabileceğini de dikkate almak gerekir⁸ (Koser, 2007: 77-79; bkz. Donà ve Ackermann, 2006: 218-232).

Avrupa Birliği, kurulduğu dönemden itibaren geçirdiği çeşitli aşamalardan bugüne kadar, topluluğa üye ülkeler arasında birtakım ortaklıkları güçlendirme amacıyla olmuştur. Bu ortaklığa göç ve mülteci politikasının da dâhil olduğunu söylemek mümkündür. AB sınırları içerisinde serbest dolaşımın gündeme geldiği Schengen Anlaşması⁹ (1985), bu yolda atılan ilk ve en önemli adımdır.

⁸ Bu kamplarda yaşananların bir kısmını 26-28 Ekim 2018 tarihleri arasında Kocaeli'nde düzenlenen Kartepe Zirvesi 2018'de “Göç, Mültecilik ve İnsanlık” başlıklı Uluslararası Sempozyum'un, 27 Ekim tarihli “Kentsel Gelişim ve Göç” isimli oturumda Gazeteci Ayşe Böhürler'in sunumunda dinlemek mümkündür(<https://www.kartepezirvesi.com/2-gun-27-ekim-2018-cumartesi> , <https://www.youtube.com/watch?v=s3h51qdroqk>, 2019).

⁹ Bu Anlaşmanın Uygulanmasına İlişkin Schengen Sözleşmesi, 19 Haziran 1990 tarihinde imzalanmış ve 1995'te yürürlüğe girmiştir.

Sığınmadan sorumlu ülkenin belirlenmesi ve birden fazla ülkede iltica başvurusunun engellenmesi için Eylül 1997’de yürürlüğe giren Dublin Sözleşmesi (2003’te Dublin II; 1 Ocak 2014’ten itibaren de Dublin III Tüzüğü kabul edilmiştir) Avrupa Birliği tarihinde önemli bir yere sahiptir. Sonrasında, 11 Aralık 2000 tarihinde AB sığınmacılarının parmak izi veri tabanını temsil eden EURODAC Tüzüğü kabul edilmiş ve sığınmacılara yönelik ortak bir bilgi sistemi üzerinden hareket edilmeye başlanmıştır. Bu uygulama, sığınmacının daha önce başka bir ülkeye sığınma başvurusunda bulunup bulunmadığının belirlenmesi açısından önemlidir. Kasım 1993’te yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması (Avrupa Birliği Anlaşması) ile Avrupa içinde bir birlik (AB) oluşturulmuş, AB vatandaşlığı ve bu birliğe üye devletlerin vatandaşlarının serbest dolaşımı ve yerleşimi sağlanmış, AB dışındaki ülkelerin vize gereklilikleri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu sürece kadar, birliğe üye ülkeler arasında bir ortaklık dikkat çekmekte ve “Avrupa Kalesi”nin güçlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir (Şirin, 2018: 541-549; Savaşan, 2009: 19-22).

Sığınma konusu ise Mayıs 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması ile gündeme gelmiştir. Bu anlaşma, üçüncü ülke vatandaşlarına da iç sınırlarda geçiş kontrollerinin kaldırılması, “dış sınırlardan geçişler ve üç ayı geçmeyecek biçimde üye devletlerin topraklarında” seyahat özgürlüğü tanınması gibi, AB üyelerinin ortak göç ve sığınma politikası uygulaması için önemli içeriklere sahiptir (Şirin, 2018: 549-551). Bununla birlikte, “öngörülen 5 yıllık geçiş sürecinde Adalet Divanı ve Parlamento’nun yetkilerinin kısıtlı olmaya devam etmesi, Komisyon’un yasa teklif etme yetkisini üye ülkelerle paylaşıyor olması ve Konsey’de oybirliği kuralının pek çok alanda sürmesi” ve ayrıca üye ülkelere belli konularda ayrıcalıkların tanınması, üye ülkelerin sığınma politikaları ve uygulamalarını uyumlu hâle getirme amacını gerçekleştirmedi olumsuzluklara dönüşmüştür (Savaşan, 2009: 24).

2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması, AB’ye üçüncü ülke vatandaşlarının entegrasyonu konusunda yeni bir yetkinlik kazandırmış, AB Temel Haklar Şartı’nın statüsünü değiştirerek yasal olarak bağlayıcı hâle getirmiş, “Temel Haklar Şartı’nda sığınma hakkı açıkça tanındığı için” bu anlaşmayla bu hak güvence altına alınmıştır (S.S.G.İ.İ. Avrupa Hukuku El Kitabı, 2014: 20-22; Şirin, 2018:559). Bu anlaşma, üye devletlerin sığınma konusundaki farklılıklarının ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır. Böylelikle göç ve mülteci politikasının ulus ötesi bir anlam kazanması konusunda önemli bir adım atılmıştır (Kanat ve Aytaç, 2018: 62). Ayrıca mültecinin ilk olarak tanımlanmasından 50 yıl sonra, mültecilerin sorunlarına dikkat çekmek üzere 20 Haziran, Dünya Mülteciler Günü olarak kutlanmaya başlamıştır. Böyle bir günün kutlanması dahi, bazı açılardan rahatsız edicidir. Tüm bu çaba ve tedbirlerin sonucunda, Avrupa Birliği ülkelerinin mülteci sorununun krize dönüşmesini engellemede ne derece başarılı olduğu tartışmalıdır.

Günümüzde Almanya’da sığınma süreci şu şekilde işlemektedir: Almanya’ya iltica başvurusu yapmak isteyenler öncelikle bir sınır otoritesine, polise, yabancılar merkezine, mülteci kabul veya bir varış merkezine başvurur. Daha sonra eyaletler arasında orantılı bir dağıtımla ilk kabul kamplarına gönderilen bu kişilerin, burada kişisel bilgileri alınarak fotoğrafları çekilir ve parmak izleri alınır. İlk kampa gönderilen her bir birey, Federal Göç ve Mülteciler Dairesi (BAMF) çalışanları tarafından, sığınma başvurusunun nedenlerine yönelik sorguya çekilir. Bunun sonucunda sığınma davasının açılıp açılmayacağı belirlenir. Ancak iltica talebinde bulunan kişinin başvurusu başka bir AB ülkesi sorumluluğunda ise veya kişi başka bir ülkenin iltica hakkını kazanmışsa, kişi o ülkenin de isteği ile o ülkeye gönderilebilir. Üç ay ilk kampta kalma zorunluluğundan sonra ikinci aşama başlar ve kişiler çeşitli ilçelerde konaklama merkezlerine veya bazen apartman dairelerine gönderilir. Bu ikinci aşamada çalışma hakkı da tanınan sığınmacının iş bulma şansı az olduğu için, iş bulamadığı durumlarda aylık azami 352 avro sosyal yardım yapılır ve konaklama, ısınma gibi masrafları da karşılanır (Scholz, 2015).

Sığınma talebinin karara bağlanma süresi üç ayı geçmemesi gerekirken mülteci sayısının artışı ile bu süre uzamaktadır. Sonuç olarak sığınma talebi olumlu karşılanan kişilere üç yıllık oturma izni ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı verilir ve üç yıl sonra durum yeniden incelenir. Kendi ülkesinde işkence, ölüm cezası vb. bulunduğu durumlarda kişiye bir yıllık “ikincil koruma statüsü” verilir. Mülteci statüsü verilmeyenler, kimi istisnai durumlar dışında çoğunlukla sınır dışı edilirler. Bununla birlikte, kişinin “ret” yanıtına itiraz etme hakkı vardır. İkinci kez sığınma talep hakkı da

bulunmaktadır. Ancak bu durumda kişinin ülkesindeki koşulların değişmediğini ve kendi ülkesinde çeşitli baskılara maruz kaldığını yeni belgelerle ispatlaması gerekir (Scholz, 2015).

Yapılan anlaşmalar, Avrupa Birliği üyelerinin birlikte hareket etmesine odaklanmakla birlikte, gerek ulaşım imkânından gerek alışılmış göç yollarından vb. dolayı bazı ülkeler daha fazla mülteci akınına uğramakta ve diğer üye devletlerin bu sorunu çözmekte çok da istekli olmadığı görülmektedir. Zor şartlar altında hedef ülkeye ulaşmaya çalışan insanların yaşadığı zorluklar ise, ayrıca önemlidir. Konu, bu yönüyle dahi insan haklarının ihlalini içermektedir. Bu konunun çözümü için yeterli isteğin olmadığı açıktır.

11. Sonuç ve Değerlendirme

Göç ve göçmen olguları, Alman tarihinde birçok farklı anlamda yansımaları bulmuştur. Göç ve göçmen tanımları, sosyal, kültürel, siyasi vb. değişikliklerle ilişkili olarak ele alınmış ve insanlar kimi zaman dini sebeplerle göçe zorlanmış, kimi zaman ihtiyaç duyulan işgücü oldukları için göç yolları kolaylaştırılmıştır. “Ben” ve “öteki” üzerinden yapılan kimlik ayrımları, insanları zor koşullara maruz bırakmış, yaşanan doğal ve insan eliyle oluşturulmuş felaketler, söz konusu zorlukları daha da güçleştirmiştir.

Savaşın yanı sıra savaş sonrası siyasal, sosyal, ekonomik durumların göç çeşitlerinde ve göçmenin algılanış biçiminde oldukça önemli bir etkisi olduğu görülmüştür. Sınırların değişmesi ve ülkelerin birbiri ile ilişkileri, göç politikalarının belirlenmesinde dikkat çeken konulardandır.

Kavimler Göçü’nün ardından Ortaçağ’da dikkat geçen soyluların, din adamlarının, çiftçi ve öğrencilerin göçleri, hareketlilik bağlamında ele alınmıştır. Mesleki sebeplerle gerçekleşen ve ticaret ağlarının oluşumuna katkı sağlayan göçleri, yeni bir yere yerleşim ve yeni bir hayat kurma açılarından günümüzün ekonomik göçleri ile ilişkilendirmek mümkündür.

Amerika’ya göçler ve sanayileşme ile kırsal alanlardan kente doğru ilerleyen göçler, Alman tarihi açısından dikkat çeken diğer göç türleridir.

İki büyük savaş görmüş ve bu savaşların etkilerini belki de en çok hisseden ülke olarak Almanya, zorunlu ve yönlendirilen göçleri oldukça yoğun yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı milyonlarca mülteci, bu kavramın literatüre girmesini zorunlu hale getirmiştir.

1960’larda başlayan misafir işçi göçü, geride birçok göçmen bırakmıştır. Bu göç deneyimleri, ülkeler açısından başarısızlık örnekleri olarak tarihe geçmiştir. Almanya’nın kendini bir göç ülkesi olarak tanımlamaması, uyum politikalarına yansımış ve bu göçlerin üzerinden neredeyse 50 yıl geçtikten sonra, belli sorunların çözümü kısmen başarılımıştır. Ayrıca, mülteci sorunu Almanya’da yaşayan misafir işçilerin sonraki nesillerinin kabulüne olumlu etki yapmıştır. Bu konuyu, Almanya’nın göç ve göçmen bağlamlarında yeterli aşama kaydetmediğinin başka bir örneği olarak değerlendirmek mümkündür.

Almanya, 20. yüzyılda göç ve göçmene yönelik neredeyse her alanda oldukça farklı deneyimler yaşamıştır. Bu, bir yandan da, sıfır göç politikasından göç alan bir ülkeye dönüşümün mecburi kabul sürecinin hikâyesidir.

Soğuk Savaş’ın ardından Almanya’nın birleşmesi ile ülkelere dönen etnik Almanların yanı sıra Doğu ve Batılı Almanların birbirleri ile yaşadığı kimliksel çatışmalar da önemli olgulardır.

Günümüzde göç ve göçmen kavramları ile ilişkili olarak en önemli sorunların ilkinin, “sadece yaşayabilmek için yola düşen” mültecilerin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Sığınma statüsünden faydalanmak isteyen insanlar, çoğunlukla istenmeyen göçmenlerdir. Bu nedenle, onlar için kendi ülkelerinde olduğu gibi başka bir ülkede de yaşam, o kadar kolay değildir. Bu sorunun çözümü ise henüz mümkün görünmemektedir.

İlk olarak Çin-Wuhan’da ortaya çıkan ve oradan tüm dünyaya yayılan, Uluslararası Sağlık Örgütü tarafından “pandemi” ilan edilen yeni korona virüs Covid-19, Avrupa’nın birbirine dahi bir süre de olsa sınırlarını kapatmasına neden olmuştur. Bu salgın sonrasında, mültecilerin durumunun çok daha kötüye gideceği düşünülebilir. Ayrıca tüm dünya, daha az hareketin olduğu bir yaşama

alışmak zorunda kalabilir. Bu sürecin sonunda göç ve göçmen bağlamlarında önemli değişimler olacağını düşünmek yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç*, 2. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abadan- Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. 3. Basım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bade, K. J. (2003). *Migration in European History*. A. Brown (çev.). UK: Blackwell Publishing.
- Bade, K. J. Ve Oltmer, J. (2008). Mitteleuropa- Deutschland. in: K. J. Bade, P. C. Emmer, L. Lucassen, J. Oltmer (Hg.), *Enzyklopädie Migration in Europa. Vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, 2. Auflage. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh. S. 141–170.
- Bartram, D., M. V. Poros ve P. Monforte. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, I. A. Tuncay (çev.). Ankara: Hece Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. 2. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Behnen, M. D. U. Jost- Lange, (...). (1994). *Deutsche Geschichte: von den Anfängen bis zur Wiedervereinigung*. 3. Auflage Hrsg. von M. Vogt. Stuttgart : Metzler.
- Berger, J.- J. Mohr. (2010). *A Seventh Man*. Brooklyn: Verso.
- Boccaccio, G. (2014). *Decameron*. R. Teksoy (çev.), 10. Baskı, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Castles, S. and M. J. Miller. (1998). *The Age of Migration International Population Movements in the Modern World*, Second Edition, London: Macmillan Press Ltd.
- Castles, S. ve M. J. Miller (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. B. U. Bal & İ. Akbulut (çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Coy, J. P. (2011). *A Brief History of Germany, 2011 Facts On File, Inc*. New York: An imprint of Infobase Publishing.
- Çiçekli, Bülent. (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*, Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayınları.
- Demiryürek, İ. (2012). Almanya Entegrasyon Politikası ve Hamburg Örneği. *Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi*, Ankara: T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Donà, G. and L. Ackermann. (2006). Refugees in camps. *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Edited by David L. Sam and John W. Berry. New York: Cambridge University Press.,pp. 218-232.
- Fisher M. H. (2014). *Migration A World History Migration: A World History*. Oxford: U. P.
- Foucault, M. (2015). *Deliliğin Tarihi*. M. A. Kılıçbay (çev.). 6. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Gardner, D., A. Katagas, j. Kleiner, S. McQueen, A. Milchan, B. Pitt, B. Pohlad. (2013) Steve McQueen. *12 Years a Slave*. Tigon: United States, United Kingdom.
- Hahn, S. (2012). *Historische Migrationsforschung*. Frankfurt am Main: Campus Verlag GmbH.
- Hanewinkel, V. und J. Oltmer (2017). *Länderprofil Deutschland*. Herausgeber: Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) der Universität Osnabrück, Neuer Graben 19/21.
- Hazan, J. C. (2018). Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler, içinde: *Küreselleşme Çağında Göç Temel Kavramlar, Tartışmalar*, der. İhlamur- Öner, S.G., Öner, N.A.Ş., İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 183-197.
- Hoerder, D. (2010). *Geschichte der deutschen Migration*. München: C.H. Beck Verlag.
- İçduygu, Ahmet (2012). 50 Years after the Labour Recruitment Agreement with Germany: The Consequences of Emigration for Turkey. *Perceptions Journal of International Affairs*, Summer 2012, Vol: XVII, No: 2, pp. 11-36.
- Kaya, A. (2016). *İslam, Göç ve Entegrasyon Güvenikleştirme Çağı*, N. Y. Ural (çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Koser, K. (2007). *International Migration: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Kuruyazıcı, N. (2001). “Almanya’da Oluşan Yeni Bir Yazının Tartışılması”. Kuruyazıcı, Nilüfer- Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s. 3-24. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Lucassen, J. and L. Lucassen. (2013). "European Migration History" in *Routledge International Handbook of Migration Studies*. Edited by Steven J. Gold and Stephanie J. Nawyn, New York: Routledge. pp. 52-63.
- Northup, S. (2014). *12 Yıllık Esaret*. S. Ertürk (çev.). İstanbul: Zodyak Kitap.
- Oltmer, J. (2016). *Globale Migration Geschichte und Gegenwart -2*. überarbeitete und aktualisierte Auflage. Verlag C.H.Beck.
- Pohl, Walter. (2004). *Die Germanen*, 2. Auflage, München: R. Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH.
- Pries, L. (2001). *Internationale Migration*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2001.
- Roux, J. P. (2013). *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*. 9. Basım. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. 12. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Savaşan, Z. (2009). AB'de Sığınma Hakkı: Ortak Sığınma Sistemi Oluşturma Amacı ve Devam Eden Kısıtlamalar. *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 27. s. 13-34.
- Şirin, N. A. (2018). Çabalar Sonuç Verecek mi? Avrupa Birliği'nin Ortak Bir Göç ve Sığınma Politikası Oluşturma Girişimleri, içinde: *Küreselleşme Çağında Göç Temel Kavramlar, Tartışmalar*, der. İhlamur-Öner, S.G., Öner, N.A.Ş., İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 539-561.
- Teksoy, Rekin. Rekin Teksoy'un Sinema Tarihi Cilt 1. Oğlak Yayıncılık, İstanbul: 2005.

İnternet Kaynakları:

- Kanat, S. ve M. Aytaç. (2018). Suriyeli Mülteciler Özelinde Avrupa Birliği Ortak Göç Politikası ve Birlik ile Üye Devletler Arasında Egemenlik Tartışmaları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* Yıl: 18 Sayı: 40/2 Tarih: Ekim 2018 SS:55-86 ISSN: 2148-9424 <https://dergipark.org.tr/download/article-file/561583>
- <https://www.kartepezirvesi.com/2-gun-27-ekim-2018-cumartesi> ,
- <https://www.youtube.com/watch?v=s3h51qdraqk>, (12. 08. 2019).
- Scholz, K.-A. *Sığınma başvurusu nasıl yapılır?* <https://p.dw.com/p/1FI74> 03.05.2015
- Schweiz will Entschädigung für Kindersklaven*, (27.04.2016). <https://p.dw.com/p/1Idah>. (19.11. 2019)
- Sığınma, Sınırlar ve Göç ile İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı*, Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, Avrupa Konseyi, 2014 https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_asylum_TUR.pdf
- <https://www.unhcr.org/tr/> . (13.07.2019).

Extended English Summary

This study shows the reflections of migration and migrant facts in German history. Today migration and migrant facts, which come to the fore with the refugee problem, have been encountered in many different types in history. Approaches to migrants are shaped through religious, political, national and ethnic identities.

The change of locations that took place in the Middle Ages are generally defined in the context of mobility. Voluntary and forced migration were significant in this period. However migration routes and migration flows were dependent on natural and environmental disasters (epidemics, crop failure, etc.), political (war, marriage policy, etc.), religious, economic and cultural trends. These factors affected economic development and labor markets in industrial cities and regions in Europe in the following periods.

In the Middle Ages, the daughters of farmer families generally migrated and carried the urban culture to the countryside. Voluntary or forced migrations of the ruling elite for political, economic, cultural and ecological reasons were also important types for this period. It is seen that the nobility migrated to longer distances, while the migrations of the lower classes were closer distances. The migration of priests and clergymen to monasteries, their participation in the councils and the pilgrims' visit to Jerusalem came to the fore during this period. Migrations due to social, economic and religious reasons have continued to today.

Among the migrations in the Middle Ages and the New Age, it is possible to see the migrations of students, which were called "educational travel" of students. This migration rate increased with the establishment of universities.

Traders have existed in important port cities with their families since the 11th and 12th centuries, either as voluntary or as forced labor. It is common for German tradesmen and artisans to send their children or apprentices to places like Florence, Venice or Genoa for a few years to learn Italian and experience their work. Temporary, circular and sometimes seasonal migrations of traders, mostly for a year or more, occurred in groups that came together in the exit zone and return zone. As a result of these migrations occurred trade networks.

Deportation and displacement of people are the types of forced migration that have existed since ancient times. In addition to religious and political reasons in the Middle Ages and especially in the early New Age, natural disasters, wars and epidemics caused displacement of people.

From the mid-18th century to the 1830s migrated people to East- and Southeast Europe. Until the late 19th century, transatlantic migrations became widespread, especially to the USA. Southeastern Europe and South Russia became important target regions, especially in the Southern German regions, where the population increased in the 17th and 18th centuries.

It is observed that people from the Middle Ages to the 19th century were subjected to forced migration for religious, ethnic and political reasons. In the 19th and 20th centuries, as a consequence of nation-state thought, national identity and ethnic reasons were determinant for the forced migration.

Mobility spread to a wider audience with the development of the use of transportation routes, the expansion of the service sector with industrialization and the increase of job opportunities in the 19th and 20th centuries. Thus, the regions where the factories were established accelerated the flow of workers migrants here. Migrants moved within Europe, not overseas. The most obvious indicator of this is the increase of migrants in cities.

It is seen that during the First World War, people migrated to countries that did not participate in the war in order to move away from the war environment, except those who migrated back to their countries. In addition, the countries participating in the war accepted many migrants, especially to work in the war industry and to serve as soldiers. Moreover the countries used prisoners of war as a labour force.

Human mobility increased during and after the Second World War. In this period, especially refugee movements, exiles, deportation, displacement and forced labor were the main types of migration. Ethnic cleansing efforts of national socialists led to the massacre, deportation and displacement of many ethnic groups.

After the Second World War, Germany was divided into two regions. The Soviet Bloc tried to keep migration under control and in 1961 built the Berlin Wall to separate the Soviet people from Western Europeans. The construction of this wall made it necessary to sign guest workers (*Gastarbeiter*) agreements with various countries in order to meet the labour force needed by West Germany. Labor agreements were signed with Italy in 1955, with Spain and Greece in 1960. The first Labor Agreement between Germany and Turkey was signed on October 30, 1961.

Guest worker migration is a type of migration that includes a certain period and is not desired to turn into permanent migration. However, this migration, which has a history of about 60 years, has witnessed many migration policies, integration problems and discussions until today. Nowadays, the fourth generation of guest worker migrants grows up and lives in Germany.

Ethnic Germans who returned to Germany after the Cold War also formed an important migrant type in German history.

Today's refugee problem is one of the important issues of the European Union. Although the agreements focus on the European Union members to act together, some countries are flooded by more refugees due to both transportation opportunities and ordinary migration routes, etc. It is observed that other member states are not willing to solve this problem. The difficulties experienced by people trying to reach the target country under difficult conditions are also important. The issue includes violations of human rights even with this aspect. It is clear that countries do not have sufficient will to solve this issue.